

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Spiritualita v Evropě
Přechod od pohanství ke křesťanské duchovnosti
u východních Slovanů**

Bc. Veronika Černá

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Spiritualita v Evropě

Přechod od pohanství ke křesťanské duchovnosti

u východních Slovanů

Bc. Veronika Černá

Vedoucí práce:

Mgr. Eduard Neupauer, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
2	DĚJINY SLOVANSTVA	5
2.1	PROBLÉM PRAMENŮ	12
3	VÍRA PŮVODNÍCH STARÝCH SLOVANŮ	15
3.1	BOHOVÉ SLOVANŮ ŽIJÍCÍCH V GEOGRAFICKÉ OBLASTI SOUČASNÉHO RUSKA .	20
3.1.1	<i>Perun</i>	21
3.1.2	<i>Stribog</i>	24
3.1.3	<i>Chors</i>	26
3.1.4	<i>Simargl</i>	27
3.1.5	<i>Mokoš</i>	28
3.1.6	<i>Dažbog</i>	29
3.2	SLOVANŠTÍ BOHOVÉ ŠIRŠÍHO DOSAHU	31
3.2.1	<i>Veles</i>	31
3.2.2	<i>Svarog</i>	34
3.2.3	<i>Bělbog</i>	36
4	POHANSKÉ SVATYNĚ	38
5	BOHOVÉ A IDOLY MAJÍCÍ VÍCE OBLIČEJŮ A HLAV	40
6	KULTICKÁ PRAXE	42
6.1	UCTÍVÁNÍ STROMŮ, ROSTLIN A ZVÍŘAT	42
6.2	VZNIK SVĚTA A ČLOVĚKA, POHŘEB A PŘEDSTAVY O POSMRTNÉM ŽIVOTĚ	45
7	DÉMONI, MAGIE A POHANSKÉ PŘEŽITKY	50
8	PROBLEMATIKA SOUŽITÍ POHANŮ A KŘESŤANŮ	54
8.1	DŮSLEDKY CHRISTIANIZACE	60
9	ZÁVĚR	62

10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	64
11	RESUMÉ	67

1 Úvod

Cílem této práce bude pojednat o původní pohanské víře u východních Slovanů v době před přijetím křesťanství knížetem Vladimírem roku 988 v Kyjevské Rusi. Náročnost tohoto tématu spočívá v tom, že se nám do dnešní doby nedochoval žádný ucelený příběh o prvotní religiozitě starých Slovanů. Do 9. století se toho o východních Slovanech ví poměrně málo. Důvodem je, že neexistovalo psané písmo - cyrilice se objevuje až v 9. století. Další příčinou byla odlehlost východních zemí. Dochovaly se tak jen útržkovité zprávy cestovatelů a kronikářů. První zmínka o slovanském pohanství pochází z 6. století od byzantského historika Prokopia z Kaisareie. Poté až do 11. století není k dispozici žádná původní písemná ruská památka. Letopisectví vzniká teprve v období christianizace, konkrétněji za vlády Jaroslava Moudrého, který se snaží vyzdvihnout úroveň ruské historie a nechal sestavit ve 40. letech 11. století sbírku zpráv o vzniku křesťanství na Rusi. Další významnou letopisnou sbírkou je *Pověst vremennych let*. Jedná se o dílo mnicha Nestora, který ve 12. století sepsal ruskou historii v celosvětovém kontextu. Stručnou zmínku o předkřesťanské Rusi nacházíme v Ilarionově *Slově o zákoně a milosti*, sepsaném kolem roku 1050 v Kyjevě. Tento text se zabývá přejítím křesťanství na Rusi.

Dějiny Slovanstva jsou velmi obtížným a dlouhým zápasem všech Slovanů. V minulosti se potýkali s bojem o půdu, život, svobodu nebo vzdělanost. Slované byli pro vývoj celé Evropy velmi důležití, a to jak z hlediska vzdělanosti, tak i vývoje, protože díky nim se mohla Evropa rozvíjet v klidu a dospět výše. Předkládaná práce se bude vázat k období, kdy vznikají a ustalují se slovanské státy, vyvíjí se osobitý a individuální národ. Zároveň se ustalovala i příslušnost ke křesťanské víře.

V době velkých přesunů a budování nových sídel byli Slované pohany. Pohanský člověk v této době vystupoval jako bytost závislá na přírodních projevech a cyklech, které nebyli lidé schopni svými fyzickými schopnostmi nijak ovlivnit. Z toho důvodu se obraceli k duchovním silám, k nimž upínali veškerou svou víru a

naději. V těchto dobách byl u Slovanů evidentně polyteismus. Než bylo přijato křesťanství knížetem Vladimírem roku 988, představovali si východní Slované, že středem světa je člověk obklopený přírodou. Byli přesvědčeni o existenci nějaké vyšší reality světa nepostižitelného smysly.

Postavení jednotlivých božstev bylo do té doby nestabilní a často byla některá božstva vázána jen na určitý region. Docházelo k určitým teologickým úvahám, jež vedly k pokusům uspořádat vztahy jednotlivých božstev do pevnějšího hierarchizovaného dynamického systému. Zvláště pak kyjevský panteon vedl k hierarchizaci slovanských božstev. Část práce bude z toho důvodu zaměřena na staroslovanské bohy – Peruna, Chorse, Striboga, Dažboga, Simargla a Mokoš. Tito bohové se objevují v panteonu kyjevského knížete Vladimíra ustanoveného roku 980. Někteří bohové přesahují hranice lokálního významu a s jistou výhradou je lze označit jako hlavní a společné všem Slovanům, např. Veles, Svarog či Bělbog.

Písemné prameny poskytují velmi málo dokladů o pohanských kultovních místech na Rusi a o rituálech, které na takovýchto místech byly prováděny. Díky archeologům byly objeveny svatyně nebo kultovní místa, která byla zasvěcena lokálním božstvům nebo kde byla uctívána božstva nižšího řádu, obdobná např. antickým nymfám, démonům pramenů nebo stromů. Někdy se jednalo též o obětiště. Takovéto symboly byly porůznu nalezeny po celém slovanském světě, avšak jejich interpretace není vždy jasná.

U slovanského náboženství se často setkáváme s bohy a idoly majících více hlav či obličejů. Tento úkaz se objevuje především v 10. – 12. století a to nejen v historických psaných pramenech, ale je doložen i archeologicky. Nejširší oblast slovanského původního náboženství tvoří bezpochyby démonolatrie – kult přírodních duchů, bytostí nižšího řádu kteří vládou přírodní silou a obklopují člověka. Východní Slované uctívali hojně kult matky-země, kamenů, vody a ohně či kult rostlinstva. Ze slovanské náboženské mytologie se žádné mýty nedochovaly.

Přijetí křesťanství neprobíhalo všude stejně rychle a ve stejné době. Pohané a křesťané žili zpočátku většinou ve shodě. První počátky christianizace Slovanů by mohly být vymezeny zhruba od 7. až do 10. století. Prvotní křesťanské vlivy byly v oblasti Rusi jedny z nejsilnějších a nejvlivnějších. Křesťanský kult tak získal na opravdovém významu až s rozhodnutím panovníka přijmout novou víru. Což nastalo v 80. letech 10. století, kdy se ukázalo, že „panteon“ pohanských božstev nedokázal dostát očekáváním a kníže Vladimír musel hledat novou víru, kterou se stalo právě křesťanství.

Práce by měla být analýzou dostupných relevantních pramenů a odborných publikací domácích i zahraničních autorů, mimo archeologických spisů. Z důvodu integračního charakteru předkládané kvalifikační práce obhajované v kontextu humanitních studií se v práci nezabývám a odborně nereflektuji stále probíhající proces archeologických prací v kontinentální Evropě týkající se slovanství a interpretací archeologických artefaktů. Z tohoto důvodu v práci reflektuji a odkazuji k archeologii minimálně v marginálním měřítku jenom tam, kde je to nezbytné.

Jedna z důležitých monografií, kterou budu pro svoji práci využívat, je od Michala Téry: *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*. Dílo vyšlo v Červeném Kostelci v nakladatelství Mervart v roce 2009 a představuje slovanského boha Peruna komplexně a v širokém kontextu. Autor čerpá z četných písemných pramenů a je zde analogie s jinými náboženskými systémy, především z oblasti indoevropských tradic. Dále věnuje pozornost kultuře slovanských národů, která v sobě uchovala řadu prvků předkřesťanských kultů. Kniha o Perunovi tak není jen o slovanském božstvu, ale i studií o archaickém náboženství, jeho bohatosti a proměnách.

Významnou publikací je dílo Nory Berend: *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, která byla vydána v Praze nakladatelstvím Argo v roce 2013. Autorka analyzuje

proces nahrazování pohanských kultů křesťanstvím, podíl moci formujících se států na procesu christianizace, prvotní formy propojení světské a duchovní moci, včetně sakralizace panovnických dynastií a všech rituálů a slavností raně křesťanského života. Pro tuto práci budu využívat především kapitolu o *Rusi* od Jonathana Sheparda.

Slavista, který podává všestranný pohled na problematiku Slovanů, je Lubor Niederle. Autor, zabývající se etnogenezí Slovanů a jejich pravlastí, především v publikaci vydanou nakladatelstvím Československé akademie věd v roce 1953 ve třech svazcích: *Rukověť slovanských starožitností*.

Název etnika Slované, uvádím s velkým písmenem, protože jím míním komplexní gens Slované v kontinentální Evropě bez geografického rozčlenění, tj. obecně (jak baltští Slované, tak podunajští nebo ruští).

2 Dějiny Slovanstva

Dějiny Slovanstva jsou velmi obtížným a dlouhým zápasem všech Slovanů jak s bojovnými a útočnými Turkotatary, tak i s vzdělanými křesťanskými evropskými národy. V minulosti se potýkali s bojem o půdu, život, svobodu nebo vzdělanost. Utrpěli mnohé ztráty, byli zotročováni, utlačováni, utiskováni, upadali ve staletou porobu dočasně vítězných cizinců, a přes to všechno museli být od svých nepřátel uznáni za rovnocenné sousedy nebo si i jistou část nepřátel podřídili a ovládli díky své vzdělanosti.¹

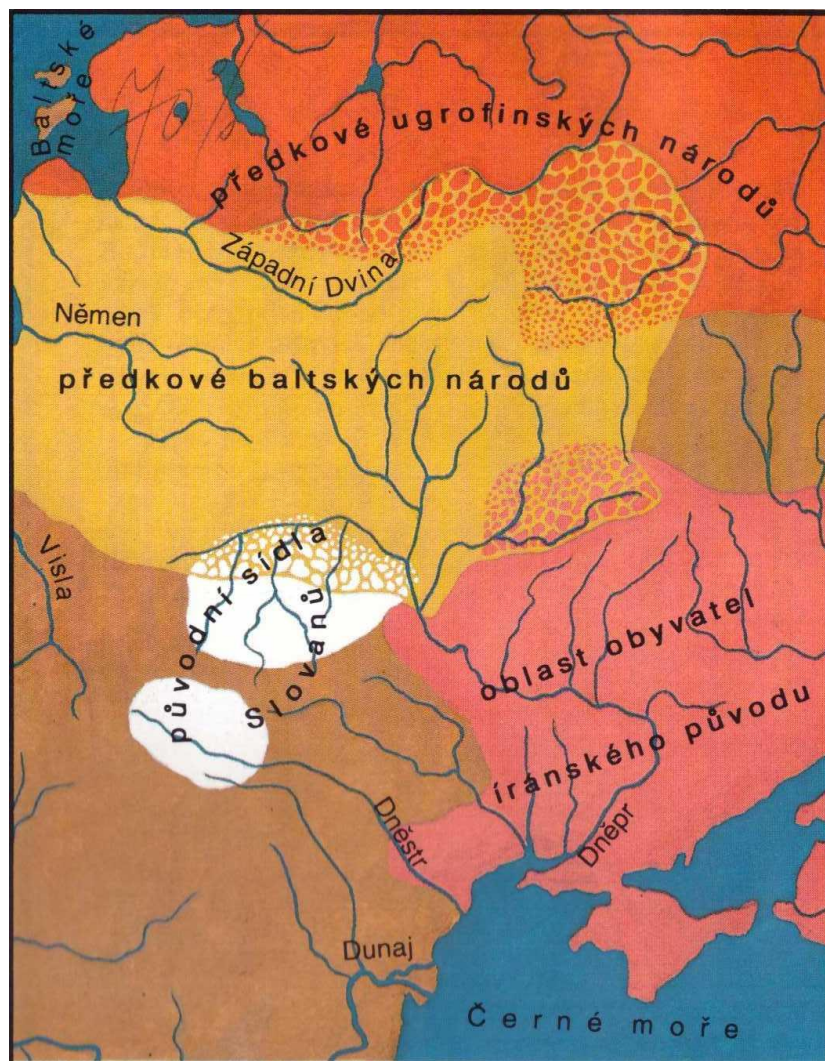
Místa, kde původně Slované žili, bývají nazývána „slovanskou pravlastí“. Tato oblast se nacházela pravděpodobně mezi řekami Dněprem a Dněstrem. Odtud se pak rozšířili třemi směry, a to na jih, východ a do střední Evropy. Proč Slované opustili svá původní sídla, není zcela zřejmé. Můžeme se domnívat, že je vyhnaly cizí kmeny, vzrostl počet obyvatel tak, že půda již nestačila k obživě nebo došlo ke sporům uvnitř rodu. Jsou to všechno ale jen domněnky.²

Slované byli pro vývoj celé Evropy velmi důležití, a to jak z hlediska vzdělanosti, tak i vývoje, protože díky nim se mohla Evropa rozvíjet v klidu a dospětí výše. *„Hájíce své vlastní svobody, prokazovali Slované zároveň jako hraničáři západní Evropy její vzdělanosti nedoceněné služby, poněvadž tato, jsouc jimi chráněna, mohla se rozvíjet v klidu a dospětí daleko výše, nežli kterákoliv jiná vzdělanost zeměkoule. Přisvojující si vzdělanost evropskou, nebyli Slované jen trpnými jejími přijímači, nýbrž vložili do ní svého ducha a své snahy a tím přispěli nemálo k jejímu úplnějšímu rozvíjení a obohacení.“*³

¹ BIDLO, Jaroslav. *Dějiny Slovanstva*, s. 22.

² MANDELOVÁ, Helena. *Na úsvitu českých dějin*, s. 6–7.

³ BIDLO, Jaroslav. *Dějiny Slovanstva*, s. 22.

⁴ Místa, kde Slované žili původně a odkud se v 5. století vydali třemi proudy.

Kontinent Evropa je nyní převážně osídlen obyvatelstvem románským, germánským a slovanským. Ne vždy však tomu tak bylo a na území Evropy se vystřídalo v průběhu dějin mnoho etnických skupin, kmenů a národů. V novověku například západní Evropané nezařazovali ani Slované do Evropy.⁵

⁴ MANDELOVÁ, Helena. *Na úsvitu českých dějin*, s. 6.

⁵ SOUKUP, Josef. *Říše Byzantská, Slované a Evropa*, s. 6.

Jaroslav Bidlo ve svém díle z roku 1927 vydaném nakladatelstvím Vesmír v Praze: *Dějiny Slovanstva* rozděluje dějinný vývoj Slovanů takto:

1. Od počátku 6. až do konce 10. století.
2. Od konce 10. až do počátku 17. století.
3. Od počátku 17. do konce 18. století.
4. Od konce 18. až do konce druhé světové války (nebo až doposud).

Předkládaná práce se váže z největší části k prvnímu období, kdy v této době vznikají a ustalují se slovanské státy, vyvíjí se osobitý a individuální národ, u kterého tradice přetrvávají i přes ztrátu politické samostatnosti. Zároveň se ustálila i příslušnost k jedné z obou větví křesťanství.⁶ Masa Slovanů se nacházela východně od Labe a na rovinách za Karpatami, Srbové se dostali na jih k Černému moři.⁷

V druhém období jsou slovanské státy na vzestupu a stávají se rovnocennými s ostatními staršími neslovanskými státy v politické sféře. Český stát se dokonce stává střediskem císařské západní říše, srbský stát nabývá převahy nad říší východořímskou a později Polsko, jakožto slovanská velmoc, k sobě přitahuje slovanské i neslovanské státy a národy. Tím, že se Slované stále zdokonalují v křesťanské vzdělanosti, stávají se aktivními účastníky jejího dalšího rozkvětu a produkují tak i své učitele.⁸

Ve třetí fázi dochází k velkému kulturnímu úpadku, především z důvodu utlačování od Turkotatarů, ale stejně tak např. kvůli tomu, že se dostávají Slované do poddanosti Habsburků.⁹

⁶ BIDLO, Jaroslav. *Dějiny Slovanstva*, s. 22.

⁷ SOUKUP, Josef. *Říše Byzantská, Slované a Evropa*, s. 70.

⁸ BIDLO, Jaroslav. *Dějiny Slovanstva*, s. 22–23.

⁹ Tamtéž, s. 23.

Ve čtvrtém období dochází k jakémusi obrození Slovanů, kteří zahajují odpor proti utlačovatelům, touží po vzdělanosti, která má dopomoci obzvláště k politické síle. Tento národ se tak povstává a zahajuje zápas o svobodu a samostatnost. Po skončení druhé světové války tak Slované dosahují svého cíle.¹⁰ Ve 20. století mělo slovanství složitý osud. Úspěšná slovanská politika dala vzniknout po roce 1918 nástupnickým státům (Československo, Polsko, Jugoslávie). Československo mělo tehdy podporovat demokratické ruské emigranty, kteří převezmou v Rusku moc po pádu bolševismu. Slovanství bylo tehdy chápáno jako všeobecné úsilí k zviditelnění nového státního útvaru na Západě i Východě.¹¹

Tomáš Garrigue Masaryk pozoruje: „*Slované jsou jednak pravoslavní, jednak katolíci, protestanti nebo mohamedáni. Západní Slované jsou již silně zprůmyslněni, kdežto Slované východní a jižní jsou ještě národem rolnickým, někdy dokonce v poměrech velmi zaostalých. – Západ slovanský se vyznamenává hustotou obyvatelstva a velkým rozmachem intelektuálním (Čechové mají méně analfabetů než Němci rakousko-uherské), kdežto na severu Evropy a Asii vidíme obyvatelstvo primitivní, vzdělanosti nepatrné.*“¹²

O Slovanech se často říká, že byli mírné povahy a příliš nebojovali, a když se někdo zeptá, kdo byli Slované, odpovědí bývá, že zemědělci. V 6. století, kdy barbarství dosahuje jednoho z nejvyšších stupňů, byli stejně bojovní a útoční jako všichni ostatní barbaři. Útoky v té době směřovali především na balkánské provincie Byzance.¹³ Slovanské útoky na Byzantskou říši nebyly často zadrženy, a to i přes vybudování pevností od Singidunu (dnes Bělehrad) až k pobřeží Černého moře. Slované v hordách podnikali loupeživé výpravy a pomalu obsazovali části

¹⁰ BIDLO, Jaroslav. *Dějiny Slovanstva*, s. 23.

¹¹ POSPÍŠIL, Ivo a ŠAUR, Josef. *Střední Evropa jako kulturní průsečík a Slované: tradice - perspektivy - úskali: Několik vybraných okruhů*, s. 8.

¹² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Svět a Slované*, s. 8.

¹³ Slovanské kmeny vpadaly na Balkánský poloostrov od poloviny 6. století. Pronikaly od severu přes Dunaj, na jih až na Peloponés a místy tvořily i menší souvisle obsazené oblasti, takzvané *Sklavinie*. (DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*, s. 69; srov. ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana. *Osudy starých Slovanov*, s. 10.)

Balkánu.¹⁴ Vpády na slovanská území však úspěšné nebývaly. Slované žili v malých osadách, které mezi sebou udržovaly kontakty, a navzájem si při přepadení vypomáhaly. Když se k tomuto spojení připojila ještě jejich bojová taktika, úspěch byl často zaručen. Žádného ze zajatců často nenechali na živu. Krutost, síla, neústupnost – nic z toho jim nebylo cizí. Bojového ducha dokazuje i to, že se Slované nechávali najímat Byzantinci jako námezdní vojáci a bojovali společně proti Germánům.¹⁵

Z knihy *Na přelomu věků*, od byzantského historika a básníka Theofylakta, žijícího na přelomu 6. a 7. století, se můžeme dočíst o tažení Slovanů na Řím. „Slované vytáhli na válečnou výpravu a obsadili velkou část římské země až k takzvaným dlouhým hradbám. Řítili se vpřed v těsném šiku, sevřeně se vrhali na vše, co viděli, způsobili strašné prolévání krve.“¹⁶ V 7. a 8. století se o Slovanech dozvídáme především ze zpráv Franské říše, kdy nejdůležitější informace přináší *Fredegarova kronika*, která zmiňuje, že byli Slované v tomto období podrobeni nadvládě Avarů.¹⁷

V 9. do 12. století jsou dějiny východních Slovanů osvětleny jen nedostatečně. Zprávy pochází především od arabských obchodníků, zeměpisců a z pověstí z tehdejších kronik. V 9. století existovala pravděpodobně dvě hlavní centra, a to Kyjev-Kujabia a Novgorod-Slavia. Historicky důležitou událostí v dějinách východních Slovanů bylo spojení Kyjeva a Novgorodu v jeden velký a mocný stát, který ohrožoval Byzanc a zasahoval do dějin střední a jižní Evropy.¹⁸

V roce 1951 byla náhodně nalezena první listina napsaná na kousku březové kůry, tzv. *berestě*. Překvapením bylo, že na kůru nebylo psáno inkoustem, ale text byl

¹⁴ SOUKUP, Josef. *Říše Byzantská, Slované a Evropa*, s. 239.

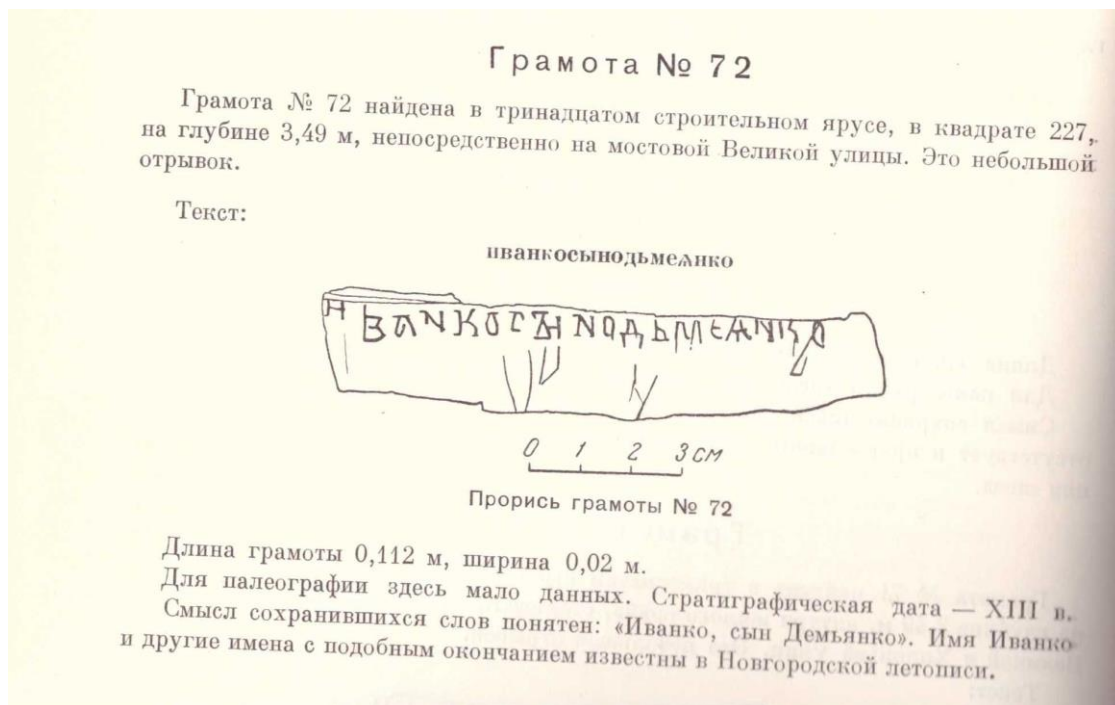
¹⁵ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 10–13.

¹⁶ THEOFYLAKTOS. *Na přelomu věků*, s. 25–26.

¹⁷ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 41.

¹⁸ Tamtéž, s. 81.

выскрѣбѣн острѣмъ предмѣтомъ, правдѣподобнѣ нѣкакю тычкю зъ кову чѣи кости. Nejvícе тѣхто документѣ было найдено въ Новгородѣ а jeho okolí. Tyto брѣзовѣ документы намъ набѣзѣютъ информации зъ обдоби прѣблѣзнѣ 10.-12. столѣтѣ, а то информации съ конкретными именами людей, описания каждоденного жѣвота, зкратка бѣзнѣ жѣвотни околности jsou предметы тѣхто дописѣ.¹⁹ V publikaci *Новгородские грамоты на бересте* můžeme nalézt texty, nákresy а фотографии найденныхъ брѣзовыхъ листинъ зъ Novgorodu.

²⁰ Přepis брѣзовѣ listiny z 13. столѣтѣ. Napis je pravdѣpodobнѣ ve smyslu: "*Иванко, сын Демьянко*". Jméno Ivanko, а jiná jména s podobným zakončením, byly známy v Novgorodském letopisu.

¹⁹ ЗАЛИЗНЯК, Андрей. *Новгородская Русь по берестяным грамотам* [online]. [cit. 2014-01-17]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/zaliznyak_andrey/novgorodskaya_rus_po_berestyanim_gramotam.html, s. 6.

²⁰ АРЦИХОВСКИЙ, Артемий Владимирович. *Новгородские грамоты на бересте*, s. 74.

²¹ Nalezený březový list (rozměry 0,112x0,02 m).

²¹ АРЦИХОВСКИЙ, Артемий Владимирович. *Новгородские грамоты на бересте*, s.72-73.

2.1 Problém pramenů

Jednou z nejstarších písemných zpráv, která se zmiňuje o slovanském náboženství, je zpráva od byzantského historika Prokopia z Kaisareie z 6. století. Ten se v letech 527-536 účastnil vojenských výprav jako poradce vojevůdce Belizara a poté sepsal třísvazkové dílo *Historia* o gótské válce, kde ve třetí knize se lze dočíst následovně: „Tyto kmeny, totiž Slované a Antové, (...) věří, že je jediný bůh, tvůrce hromu, a jediný pán všech věcí, a obětují mu býky a jiná zvířata všeho druhu. Nevědí, co je nelítostný osud, a ostatně ani mu nepřisuzují nějaký vliv na lidi. Když se pak blíží jejich smrt – buď že onemocní, anebo jdou do války, slibují bohu, že mu přinesou děkovnou oběť, jestliže ne zahynou, a když vyvážnou, obětují mu, co slíbili, a představují si, že vykoupili svůj život za cenu této oběti. Dále uctívají řeky, vodní víly a další božstva, obětují jim všem a při obětech poznávají věštby.“²²

Letopisectví vzniká až v období christianizace, konkrétněji v době Jaroslava Moudrého, který se snaží vyzdvihnout úroveň ruské historie a nechal sestavit sbírku zpráv o vzniku křesťanství na Rusi. Tato sbírka zahrnovala vyprávění o křtu a smrti kněžny Olgy, o prvních ruských mučednících – varjažských křesťanech, pověst o pokřtění Rusů a vyprávění o Borisi a Glebovi. Tato díla byla sepsána v období 40. let 11. století neznámým kyjevským učencem.²³

Stručnou zmínku o předkřesťanské Rusi nacházíme v Ilarionově *Slově o zákoně a milosti*, sepsaném kolem roku 1050 v Kyjevě. Pohanské kmeny jsou popisovány jako divošské, nečisté a především nevědomé.²⁴ Tento text se zabývá přijetím křesťanství

²² PROKOPIOS Z KAISAREIE, přel. Beneš Pavel. *Válka s Góty*, s. 211.

Neurčité zprávy se objevují již ve 4. století a více poté ve stoletích dalších. „V tu dobu objevují se nám východní Slované v pramenech latinských i řeckých pod jménem Antů, jménem, jehož vznik, pojem a historie tvoří podnes problém slovanských dějin. Že tito Antové byli zde už ve 4. století, dosvědčuje jednak zmínka o kraji Anthaib (tj. kraj Antů) v tradici langobardské, jednak zmínka Jordanisova o tom, jak v roce 376 gótský král Vinithar napadl Anty a po delším boji krále jejich Boza i se syny a 70 náčelníky povraždil.“ (NIEDERLE, Lubor. *Rukověť slovanských starožitostí*, s. 145.)

²³ MAREK, Luboš. *Dějiny křesťanství na Rusi*, s. 15.

²⁴ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 366.

na Rusi. „*Ilarion se pokouší zasadit přijetí křesťanství na Rusi do obecného rámce biblických světových dějin: lid, který dlouho zůstával modlářský a hluchý ke slovu božimu, se konečně přidružil ke křesťanskému stádu.*“²⁵ Pozdější písemnosti popisují předkřesťanské obyvatele Rusi jako ty, kteří uctívali jak své předky, tak duchy. S největší pravděpodobností věřili v několik bohů najednou a uctívání nebylo nijak organizováno nějakými kněžími-specialisty.²⁶

Počátkem 12. století byla sepsána mnichem Nestorem letopisná sbírka *Pověst vremennych let* (rus. *Повесть временных лет, Первоначальная летопись*, nebo též *Несторова летопись*), která ruskou historii uvádí v celosvětovém kontextu. Letopis hovoří o rozdělení země mezi syny Noeho. Rozsáhle je zde popsáno o územích Slovanů, slovanských kmenech a o kmenu Poljanů, na jejichž území byl založen Kyjev²⁷. Nestor využívá kroniku Georgia Hamartola a popisuje události let 1095-1113. Letopis nechává kolem roku 1116 přepracovat Vladimír Monomach igumenem Silevestrem, který byl představeným pravoslavného Vydubčského kláštera. Protože se chtěl proslavit, byly do spisu zařazeny některé Monomachovy spisy.²⁸

Díla dalších autorů, kteří píšou o pohanské době, pocházejí pak až z 11. a 12. století. V rozmezí těchto staletí prošlo pohanství i křesťanství několika zásadními proměnami a změnilo se také jejich postavení ve společnosti. V raném středověku byly tendence o vymýcení pohanství silnější než ve 12. století, které přineslo zesvětštění tehdejší středověké kultury a nový přístup k tajemnu.²⁹

²⁵ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 376.

²⁶ Tamtéž, s. 366.

²⁷ Jedna ruská pověst je spojena se vznikem Kyjeva, který podle *Pověsti vremennych let* založili tři bratři – Kyj, Šček a Choriv. Město pojmenovali podle nejstaršího. Jméno Kyj je odvozováno od slova Kuj – jako označení božského kováře, který pomáhal hromovládcovi v boji s drakem. V ukrajinské verzi přemohl kovář draka, vyoral s ním brázdu a tak vznikla řeka Dněpr. Pověst založení Kyjeva je příkladem velkého stáří těchto tradic, neboť byla zaznamenána již v 7. století. (VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 157.)

²⁸ MAREK, Luboš. *Dějiny křesťanství na Rusi*, s. 16-17.

²⁹ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 15.

„Svébytné (...) slovanské pohanství tak existovalo v prostoru, který měl úzké vazby na latinskou vzdělanost, a to právě v tom období, ve kterém byla schopnost této vzdělanosti zaznamenávat zprávy o mytologických představách pohanů (...) asi nejnižší za celé období její historie.“³⁰

Byzantská říše usilovala o christianizaci okolních národů, především z toho důvodu, protože platilo, že každý národ, který přijal víru z rukou řeckého duchovenstva, se tím stával jejím spojencem a vazalem. Křesťanství pronikalo na ruské území již od doby vlády Igora a Svjatoslava. Byli sem vysíláni misionáři, kteří měli za úkol šířit křesťanské učení. A ačkoli se často setkali s neúspěchem, v některých případech se jim podařilo dosáhnout kýženého cíle. Je známo například, že někteří Varjagové křesťanství přijali, a že tak učinila i kněžna Olga v roce 846.³¹ Tito „ranní“ křesťané však často svou víru „skrývali“, neboť se obávali pronásledování ze strany pohanské většiny. Postupem času křesťanství nabývalo na síle a snahy o christianizaci se zintenzivnily.³²

³⁰ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 15-16.

³¹ S přijetím nového náboženství často souvisel i obchod. To dokazují příběhy o ruských stycích s Byzancí. „Kněžnu Olgu, která se do Byzance plavila, aby zde byla pokřtěna, doprovázeli při každém z jejích příjetí ve Velkém paláci více než čtyři desítky obchodníků. O několik let dříve, v roce 944, vznikla smlouva mezi Rusí a Byzancí obsahující mnohá ustanovení upravující obchodní záležitosti, například obchod s otroky. Tato smlouva uvádí, že ruští vyjednaváci přísahali na „svatý kříž před ně postavený“, že její podmínky dodrží.“ (SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 369.)

Přesné datum jejího putování je předmětem polemik. Jediné jisté je, že cestu do Konstantinopole kněžna Olga podnikla, a že zde byla pokřtěna pod ochranou Konstantina VII., jeho manželky Heleny a konstantinopolského patriarchy. Zpět do Kyjeva s sebou Olga nepřivedla biskupa ani další misionáře, což poukazuje na to, že se jednalo o „soukromou“ konverzi. (Tamtéž, s. 371.)

³² MAREK, Luboš. *Dějiny křesťanství na Rusi*, s. 23.

3 Víra původních starých Slovanů

Co se náboženství týče, Slované byli v době velkých přesunů a budování nových sídel pohany (rus. язычники). V těchto dobách byl u Slovanů evidentně polyteismus, kdy byla projevována úcta více bohům a zároveň zde byl jeden hlavní bůh, který byl postaven nad ostatní a vévodil, tzv. henoteismus.³³ Než bylo přijato křesťanství knížetem Vladimírem roku 988, představovali si východní Slované, že středem světa je člověk obklopený přírodou. Byli přesvědčeni o existenci nějaké vyšší reality světa nepostižitelného smysly. V tomto nadsmyslovém světě, který byl pozdějšími křesťany nazýván pohanstvím, byl člověk bytostí závislou na přírodě, kterou nedokázal vlastními silami nijak ovlivnit. Z okamžiků, kdy byla příroda silnější, se vytvořil u člověka pocit beznaděje a na základě toho se lidé začali obracet k duchovním silám, jimž dával veškerou svoji víru a naději. Duše byla základní podstatou všeho a byly jí přisuzovány veškeré záhadné jevy, které si nedokázali v té době racionálně vysvětlit.³⁴

O víře Slovanů, z dob kdy ještě nebyli křesťany, jsou dochovány jen útržkovité informace. Dochované prameny jsou žalostně chudé a zprávy torzovité. Neexistuje žádný komplexní výklad slovanského archaického náboženství, mytologie či „teologie“.³⁵ O slovanském pohanství se dozvídáme především z mýtů, které se dochovaly v dílech středověkých autorů. Nedochoval se však ani jeden ucelený příběh, který si staří Slované vyprávěli. Na otázku, proč se nedochoval ani jeden mýtus, se vědci stále snaží nalézt odpověď. Mezi takové autory patří např. Naďa a Martin

³³ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 13.

Je známo, že ještě před přijetím křesťanství reformoval a přesněji vymezil Vladimír I. pohanské náboženství a vyzdvihl jako jedno nejvyšší božstvo Peruna. Od kronikáře Nestora se nám dochovaly zprávy, že křesť přijala v Konstantinopoli již Vladimírova babička Olga, na jejíž žádost byla vyslána misie, která se však setkala s odporem místních obyvatel. (DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*, s. 73.)

Na Olžinu žádost byla na Rus vyslána misie vedená Adalbertem z Trevíru. (SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 372.)

³⁴ KUBIŠTOVÁ, Věra. *Zrcadlo okultismu, aneb využití tajných věd*, s. 27-32.

³⁵ TĚRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*, s. 17.

Profantovi, autoři knihy *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. Ti vidí příčinu „zmizení“ slovanských mýtu ve vlivu latinské a byzantské kultury, který zesílil po oficiálním přijetí křesťanství, kdy většina mýtů byla považována za „dábelský“ blud.³⁶

Slované si své duchovní představy šířili pouze ústním podáním, které bylo zachyceno pouze v částech a s určitým časovým odstupem nebo se tradice zachovaly v rámci folklorních obyčejů, zvyklostí, démonolatrie a magických praktik. Z toho, co se dochovalo, se velice těžko dávají dohromady ucelené vize např. o vzniku světa, stvoření člověka, bozích, jejich údělu, významu, poslání, vlastnostech a vzájemných vztazích.³⁷

Dle zpráv, které se dochovaly, lze rozlišovat dvě formy pohanství. První formou byl kult předků. Zbožštěný předek byl nazýván *ščura*. Když někdo zemřel, uspořádala se tryzna konaná nad tělem zemřelého. Takováto slavnost byla doprovázena symbolickými výjevy, pitím, zpěvy a hostinou. Kronikáři takovéto obřady popisují jako bezbožné kratochvíle, které pozůstalí rozpustile provozovali nad mrtvými. Součástí toho mohly být bojové hry spočívající v zápasení, dostizích či jiných zábavách. Dále byla vytvořena hranice, na kterou bylo tělo položeno a spáleno. Poté byly sebrány kosti, které vložili do malé nádoby, která byla postavena na sloup u cesty. Takovéto sloupy s nádobami podél cest byly mezníky ochraňující hranice rodového pole a byly v moci ščurů. Druhou formou bylo uctívání přírody, s čímž bylo spojené uznávání přírodních božstev. Například bohem nebe byl Svarog, slunce Dažbog, hromu Perun, větrů Stribog, úrody Volos, apod.³⁸

Náboženství u Slovanů silně ovlivňovalo hospodářství a společnost. Moc boha byla závislá na moci panovníka, který ho uznával. Např. u Polabských Slovanů a

³⁶ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 14-15.

³⁷ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 11.

³⁸ MAREK, Luboš. *Dějiny křesťanství na Rusi*, s. 17-18.

PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 223.

v Pomořanech byla moc boha závislá na moci a hospodářském postavení města či svatyně. Víra v určitého pohanského boha nebyla příliš pevná, a tak dříve či později bylo na pohanského boha zapomenuto a přikloněno k bohu křesťanskému, který měl pověst mocného a silného boha. Zprávy o pohanských bozích pocházejí z Kyjevské Rusi z 10. století, kdy Rusové uctívají boha Peruna a Velese.³⁹ Neznamená to však, že Kyjevská Rus by byla v té době čistě jen pohanským státem. Okolo roku 860 přijala určitá část ruských Slovanů křest, jenže nelze s určitostí říci, že v této době sídlili již v Kyjevě. Pokud však ano, muselo později dojít k jakési změně, která vedla i k pádu nově přijaté víry a k návratu k pohanství. V tomto období byly z Rusi vysílány výpravy do bohaté Konstantinopole. Zdá se, že tyto expanze ale nebyly pouze kořistné, ale měly především vytvořit podmínky pro uzavření smluv, které byly obnovovány přibližně v třicetiletých intervalech. Smlouvy byly stvrzovány čestným slovem a zaklínány bohy obou stran. Byzantinci se vždy zavazovali křesťanskému Bohu. Ovšem roku 945 dochází k tomu, že se i na ruské straně objevují křesťané, kteří přísahali v chrámu sv. Eliáše. Existence takového chrámu v Kyjevě by potvrdovala multikonfesionalitu⁴⁰ města a postupné pronikání křesťanského vlivu na Rus.⁴¹

Při obsazování Balkánského poloostrova a při útocích na Byzanc se postupně dostávali do styku s křesťanstvím a postupně byli tímto náboženstvím ovlivňováni. Slované se však křesťany nestávali vždy dobrovolně a christianizace bývala i násilná a tento náboženský boj se často stával bojem o moc a nezávislost. Víra i představy však byly rozlišné, rozmanité i složité v různých částech slovanských zemí.⁴² Na druhou

³⁹ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 225.

⁴⁰ Pravděpodobně nejpozději v 10. století žili v Kyjevě zřejmě i muslimové, které tam zavedl dálkový obchod. Na obyvatele předkřesťanské Rusi měly pravděpodobně vliv i styky se zámožnými křesťanskými a muslimskými obchodníky z jihu. Jejich bohatství vyvolávalo v pohanských Slovanech touhu napodobovat některé z jejich rituálů. Snahou bylo čerpat z jejich úspěšné božské síly a skrze ni dosáhnout hmotného blahobytu. (SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 367-368.)

⁴¹ TĚRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*, s. 92-93.

⁴² BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 224-225.

stranu křesťanské prameny si stěžují na “falešná“ přijetí víry. Konverze ke křesťanství tak mohla být z různých důvodů, například v souvislosti s uzavíráním politických spojení.⁴³

Michal Téra ve své publikaci o Perunovi píše: „*A křesťany přivedli k přísaze do kostela sv. Eliáše, který je nad potokem na konci Pasinčí besedy, neboť mnozí Varjagové i Chazaři byli křesťany (...).*“⁴⁴ Je velmi pravděpodobné, že na základě společných znaků a sféry působnosti byl Perun ovlivněn Thórem, a to skrze působení Varjagů v Kyjevské Rusi, což dokládalo v ruském prostředí např. skládání zbraní u nohou sochy či zakletí seslaná na křivopřísežníky. Varjagové tak rozpoznali v Perunovi božstvo jim známé, jen uctívané pod jiným názvem.⁴⁵ Došlo tak ke ztotožnění Thóra s tehdy málo známým a významným Perunem a tím i ke sblížení náboženství Slovanů a vikingských vládnoucích družin.⁴⁶

Ostatní nepokřtění Rusové se běžně odvolávali na své pohanské bohy, jak dokazuje smlouva z roku 945, která rituál popisuje takto: „*Igor se vypravil se svými lidmi k Perunově modle kdesi „na cholmu“, kde položili družiníci obnažené meče, štíty a další zbraně, a přísahali s tím, že pokud nedodrží svoji přísahu, jsou hodni zemřít vlastní zbraní, být prokleti Bohem i Perunem.*“⁴⁷

Kníže Vladimír nechal roku 980 postavit dřevěnou sochu Peruna se stříbrnou hlavou a zlatým vousem. Dále nechal vyrobit ještě sochy Chorse, Dažboga, Striboga, Simargla a Mokoše. Nazývali je bohy, přinášeli jim oběti a to i v podobě svých potomků. V témže roce nechal strýc knížete Vladimíra v Novgorodě vystavět modlu Peruna. Za krátkou dobu však přijal křest a s pohanskými bohy naložil nemilosrdně. Rozkázal modly vyvrátit, rozsekat a spálit. Perun byl přivázán koňovi

⁴³ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 19.

⁴⁴ TÉRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*, s. 92–93.

⁴⁵ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 39–40.

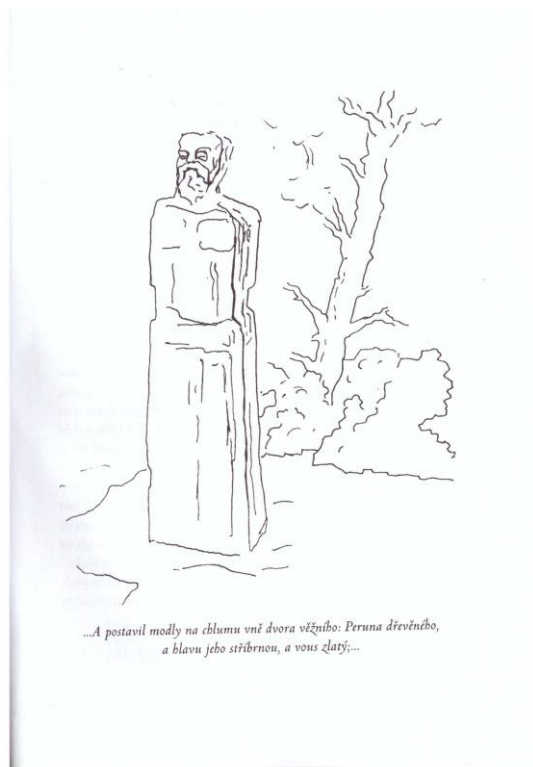
⁴⁶ MAREK, Luboš. *Dějiny křesťanství na Rusi*, s. 18.

⁴⁷ TÉRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*, s. 93.

k ocasu, odtažen z chlumu k potoku a dvanáct mužů jej bilo holemi a poté jej vhodilo do řeky Dněpru. Podobně nelítostně bylo naloženo s mnoha jinými sochami. I přes to všechno se někteří lidé k Perunovi tajně modlili ještě v 11. a 12. století.⁴⁸

Pro zajímavost je možné uvést část z díla Karla Havlíčka Borovského, *Křtu svatého Vladimíra*, satirické básnické skladby pojednávající o dávné ruské historii v době vlády Vladimíra I., který zavrhl a nechal utopit v Dněpru pohanského boha Peruna a přijal křesťanství.

„Oj, Perune, kam jsi myslil,
přenešťastné bůže?
Utec, utec, jak tě chytnou,
nic ti nepomůže!“⁴⁹

⁵⁰ Dřevěný Perun na chlumu.

⁴⁸ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 225.

⁴⁹ BOROVSKEÝ, Karel Havlíček. *Křest svatého Vladimíra*, s. 14.

⁵⁰ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 33.

3.1 Bohové Slovanů žijících v geografické oblasti současného Ruska

Nejpodrobnější soupis východoslovanských bohů nalzáme v letopisné sbírce *Pověsti vremennych let* (rus. *Повесть временных лет*), literární památce, sepsané na počátku 12. století kronikářem Nestorem. Autor se v ní zmiňuje o pohanství ruských kmenů v době velkoknížete Vladimíra.⁵¹ Uvádí, že Vladimírův panteon, který jím byl ustanoven v roce 980, zahrnoval boha hromu a blesku Peruna (rus. *Перун*), bohy pozemského i nebeského ohně Chorse (rus. *Хорс*) a Dažboga (rus. *Дажьбог*), boha nebe a větrů Striboga (rus. *Стрибог*), boha zeleně Simargla (rus. *Симаргл*) a bohyni plodnosti a úrody Mokoš (rus. *Мокош*). Vedle těchto bohů byly ještě ustanoveny dva hlavní kulty, a to Perunův a Velesův (rus. *Велес*). Perun však získal centrální postavení v panteonu a Veles do panteonu nebyl zařazen, jelikož úcta k němu nebyla projevována ve většině oblastech. Těmto bohům lidé přinášeli oběti, přiváděli syny a dcery a obětovali je.⁵²

Postavení jednotlivých bohů bylo do té doby nestabilní a často byla některá božstva vázána jen na určitý region. Až v 10. století došlo k určité stabilizaci, která pravděpodobně souvisela se zpevňující politickou strukturou slovanských mocenských útvarů. Docházelo k určitým teologickým úvahám, jež vedly k pokusům uspořádat vztahy jednotlivých božstev do pevnějšího hierarchizovaného dynamického systému. Cílem bylo zpřehlednit a zpřesnit to, co bylo do té doby vyjadřováno jen v narativní rovině mýtů. Zvláště pak kyjevský panteon vedl k hierarchizaci slovanských bohů.⁵³

⁵¹ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III*, s. 39.

Dvě století před vládou Vladimíra I. (asi 978-1015) neexistovala v zemi pravděpodobně žádná ústřední politická moc. Nebylo zde ani spojení s dřívější nadřazenou mocností, např. s Římem. Stejně tak není doloženo, že by nějakou složitější či strukturovanější formu vlády vytvořilo místní obyvatelstvo. (SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 363.)

⁵² РЫБАКОВ, Борис Александрович. *Язычество древней Руси*, s. 384.

⁵³ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 154.

Období Vladimírova „státního“ pohanství však trvalo jen několik desítek let, neboť roku 988 přijal křesťanství z Byzance. Ovšem neučinil tak proto, že by byl o víře přesvědčen. V podstatě jej k tomu přinutily politické okolnosti. Za vším stála smlouva o ruské vojenské pomoci v boji proti byzantskému povstalcí Bardasu Fokasovi, kterou Vladimír uzavřel s císařem Bazilem II. Ten Vladimírovi za odměnu slíbil svoji sestru Annu, ovšem pod podmínkou, že přijme křesťanskou víru a dá pokřtít i svůj lid. Na počátku léta v roce 988 byla svatba a na Vladimírův rozkaz došlo k hromadnému křtu kyjevského obyvatelstva v Dněpru, do něhož byly před tím skáceny pohanské modly.⁵⁴

Vladimír začal stavět kostely, pokoušel se uplatňovat evangelium v sociálním životě, nicméně se nevzdával orgií, pitek a hodování, které církev ostře zapovídala. Ani mezi prostými lidmi nedošlo k zásadní změně, neboť na počátku bylo křesťanství chápáno v čistě pohanském smyslu, jako jedna z mnohých věr, která nevylučovala existenci jiných. Křesťanští zastánci vlastně byli velmi naivní, když si mysleli, že se jim podaří obrátit lid, jehož mysl a duši vyplňovaly pradávne tradice, na „jedinou pravou víru“. Křesťanský obraz světa byl pohanům tak cizí, že jej nemohli a snad ani nechtěli pochopit. Jakmile si tuto skutečnost křesťanští poslové uvědomili, začali vydávat všemožné zákazy, jejichž cílem bylo potlačit vše, co souviselo s pohanstvím. Přes to všechno však křesťanská církev paradoxně přejímala mnohé z pohanských zvyklostí a ty zahrnovala do bohoslužebných obřadů a náboženských symbolů.⁵⁵

3.1.1 Perun

Boha Peruna (rus. *Перун*) je možné označit za nejvyššího boha Slovanů. V dochovaných pramenech je jeho jméno zmiňováno poměrně často a to především ve východoslovanských oblastech. Pár ojedinělých zmínek je z jihoslovanského

⁵⁴ MAREK, Luboš. *Dějiny křesťanství na Rusi*, s. 31.

⁵⁵ Tamtéž, s. 32-34.

prostředí.⁵⁶ Původní písemné prameny vedly badatele k domněnce, že uctívání Peruna bylo pouze v staré Rusi, protože přímé důkazy v jiných slovanských oblastech chyběly. Až na počátku 20. století se ukázalo, že úcta k hromovládcovi se objevovala v různých transformovaných podobách i mezi balkánskými a středoevropskými Slovany. Tyto informace vedly k tomu, že Perun je dnes obecně uznáván jako „všeslovanský“.⁵⁷

V lidské mysli byl považován za válečného nadpozemského vůdce společenství. Peruna, pána blesku, hromu a bouří viděli lidé jako toho, kdo dokáže zajistit blahobyt, věčný řád světa v primitivních kosmologických představách a dohlíží na dodržování norem, jejichž porušení bez milosti a krutě trestá. Jeho působení zasahuje i do oblasti hospodářské, protože s bouří často přicházel i déšť, který byl nezbytný pro zajištění hojné úrody. V širším pojetí poté znamenal celkovou očistu i osvěžení vyčerpané přírody.⁵⁸

Perunovým atributem byla sekyra, která byla tradiční zbraní slovanských válečníků. Dokazovala ničivou sílu blesku a rovněž byla symbolem plodnosti. Zde se nachází podobnost s germánským bohem Thórem, keltským bohem Taranisem nebo řeckým bohem Diem, kteří též byli obdařeni ničivou silou blesku, sekyrou či kladivem. Tyto symboly byly důkazem nejvyšší vlády. Sekyra jako nástroj i zbraň měla magický ochranný účinek proti nečistým silám a nemocem. Dávala se pod postel rodící ženě, na práh chléva či stáje, na poli měla zamezit po čas sklizně krupobití apod.⁵⁹

⁵⁶ TĚRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*, s. 17.

⁵⁷ ШЕМШУК, Владимир. *Русско-борейский пантеон. Боги народов евроазиатского континента* [online]. 1996. vyd. Издательство "Веды" Уральского фонда Рерихов [cit. 2013-11-10], s. 30.

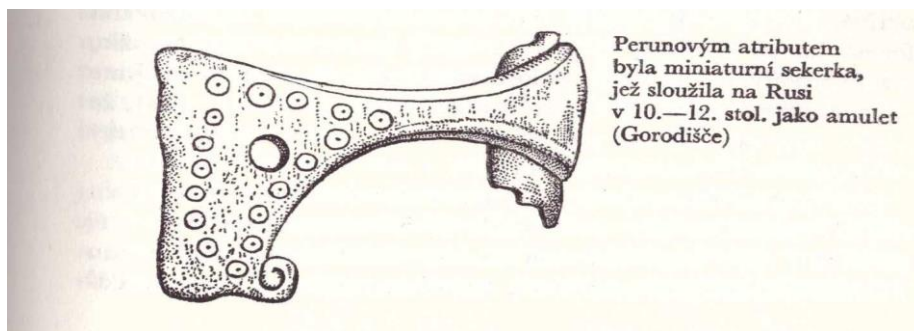
TĚRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*, s. 57.

⁵⁸ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 27–28.

⁵⁹ КЛЕЙН, Лев. *Воскрешение Перуна: К реконструкции восточнославянского язычества* [online].

ЕВРАЗИЯ, 2004 [cit. 2013-10-01]. Dostupné z:

http://royallib.ru/book/kleyn_lev/voskreshenie_peruna_k_rekonstruktsii_vostochnoslavjanskogo_yazichestva.html, s. 121-123.

⁶⁰ Sekyrka – atribut typický pro boha Peruna.

Podle tradice začínala Perunova činnost první jarní bouří, která měla vše probudit k novému životu. Velký důraz se kladl na první zahřmění, s nímž se spojovaly mnohé obřady, jako např. pohybování nádob ve světnici na znamení osvobození hromu ze zimního spánku, zatnutí sekery do země na ochranu před bleskem, apod. Předměty a místa zasažené bleskem získávaly zvláštní léčivou moc. Taková místa byla ohrazena plotem či příkopem a byla uctívána.⁶¹

Další zbraní hromovládce jsou kamenné střely, *belemnity* – zkameněliny měkkýšů a *fulgurity* -sklovina vzniklá přetavením horniny. Nalezení těchto předmětů bylo považováno za dobré znamení a byly vkládány např. do kolébek novorozeňat, do krovů střech, jako ochrana před bleskem nebo užívány k léčení očních chorob, uhranutí a pro snazší průběh porodu.⁶²

Velký důraz se v souvislosti s Perunem přisuzoval posvátnému stromu dubu, který též patřil u indoevropských bohů k symbolům boha hromu a blesku. Slované tomuto stromu prokazovali velkou úctu a přinášeli mu dary. Duby vymezovaly hranice panství nebo jeho dřevem bylo topeno u Perunovy sochy

⁶⁰ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 71.

⁶¹ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 38.

⁶² Tamtéž, s. 38-39.

v Novgorodu. Čelní místo mezi posvátnými stromy Slovanů měla též lípa a podobnou roli sehrával i kosatec, který nesl označení *perunika* či *bogiša*, tedy božská rostlina.⁶³

Původ jména má nápadně blízko k (pra)slovanskému slovesu *perti*, což znamená „bít“ nebo „tlouci“. Jméno tak přesně vystihuje Perunovu hromovládnou funkci. V indoevropském kontextu však Perunovo jméno nabývá i jiných souvislostí, které se netýkají pouze úderu, rány, popř. hromu a etymologii Perunova jména trochu komplikují a rozšiřují jeho výklad.⁶⁴ V chetitštině nalezneme *perunaš*, jakožto výraz pro „skálu“, bůh *Pirua*, „bůh jezdec“ je pravděpodobně také jedna z hypostází hromovládce. Staroindické slovo *parvata* označuje „horu“ nebo též „horní oblak“ a *Párvata* je označení pro „boha bouře“. Což by mohlo znamenat, že kult hromovládce souvisí se skalou, horou či kamenem. To vše by mohlo odkazovat právě k tomu, že Perunovo jméno mělo i indoevropské kořeny.⁶⁵

Perunovi byl zasvěcen jeden den v týdnu, a to čtvrtek – *perendan*. Tento den byl všeobecně považován za den volna, kdy se nemělo nic důležitého podnikat a vůbec pracovat. Křesťanská církev se však snažila tento všeobecný západoevropský zvyk vykořenit a tak se dnem odpočinku postupně na nátlak křesťanství stala neděle.⁶⁶

3.1.2 Stribog

Stribog (rus. *Стрибог*) je považován za boha nebeské atmosféry. Etymologicky se vykládá pomocí staroruského slova *stryj* ve významu „bratr otce“ či „otcovský“, tedy jako „Otec-Bůh“. Funkce boha je celkem nejasná a nejčastěji je

⁶³ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 40–43.

⁶⁴ TĚRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*, s. 47.

⁶⁵ Tento bůh měl svůj idol mj. na chlumu u Kyjeva, u polabských Slovanů se podobně jmenuje potok, v Polsku a na Rusi se nachází jezero s místním jménem. (Tamtéž, s. 51.)

⁶⁶ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 44.

považován za vládce větrů. Stribog je ale uctíván jako bůh dobra, krásy, moudrosti, zimy, blahobytu, dokonce se objevuje verze, že je bohem války a smrti.⁶⁷

Podobné názvy lze nalézt u démonických bytostí nižšího řádu např. v ruském lidovém folklóru, kde se objevuje duch Striga, který obchází domy a stříhá ovcím vlnu na temeni. Na Rusi se jméno boha objevuje v názvu jezera – Stribož.⁶⁸ Jak již bylo zmíněno, název boha je však rozebírán z mnoha stran a je opředen několika etymologickými hypotézami. Někteří badatelé považují název za slovanský, jiní za íránský či za pozůstatek indoevropského dědictví. Jediné, na čem se shodují, je, že druhou část slova *боз* (starorus. *божь*) překládají jako „bůh“. *„Jedna z hypotéz podporující slovanský původ vychází ze slovesa (...) - „strnout, zledovět, ztuhnout vlivem ledového větru“; odtud domnělá spojitost s bohem větru, což by do jisté míry naznačovala i první část jména v onomatopoickém pojetí ve smyslu svištění vichru.“*⁶⁹

Nejčastěji je ale Stribog považován za boha větrů. Jedna z legend se váže k tomuto bohu v souvislosti s ničivou silou větru, kdy Stribog seslal na zem tak silný východní vítr, že ničil domy, mlýny a veškerou úrodu. Mlynář Vavila se rozhodl, že Striboga vyhledá a bude se dožadovat spravedlnosti. Ještě v ten den si nazul kované boty, vyřezávanou dubovou hůl, zabalil si něco málo jídla a dal se na cestu. Celý rok byl Vavila na cestě, bloudil v horách tak dlouho, než se mu podařilo dojít k místu, kde se vznášel velký dlouhovlasý obr foukající na pozlacený roh. Vavila se před Stribogem uklonil a vyličil mu své problémy. Stribog uzavřel s Vavilou smlouvu a od té doby již větry neničily vesnice.⁷⁰

⁶⁷ Tamtéž, s. 61–63; srov. PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 209–210.

⁶⁸ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 63–66.

⁶⁹ Tamtéž, s. 61.

⁷⁰ МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКСМО, 2004 [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html, s. 158-159.

3.1.3 Chors

Podobně jako u předchozího boha se i u Chorse (rus. *Хорс*) dochovaly pouze útržkovité informace. Výklad jména boha činil problémy již prvním křesťanským autorům. Je nazýván „andělem hromu“. Původně se badatelé domnívali, že se jedná o sluneční božstvo, ovšem kvůli pověsti, kde kníže Vseslav potkal Chorse v podobě vlkodlaka, se usuzuje, že šlo o měsíc a ne slunce, protože za slunce by již kníže nebyl vlkodlakem. Obětován mu býval kohout.⁷¹

Bližší charakteristika boha je opět do značné míry problematická. Jak píše Martin Pitro a Petr Vokáč v díle *Bohové dávných Slovanů*: „*Někteří badatelé soudí, že jde o solární božstvo, ovšem nechybí ani názory podporující jeho spojitost s měsícem. (...) Na první pohled by se zdálo, že jde nepochybně o slunečního boha, dokonce přímo ztotožňovaného s Dažbogem, přesto se však nabízí i jiná varianta.*“ Druhá verze je spojena již se zmíněným knížetem Vselavem, který se při pouti ze severu na jih mohl potkat jen s měsícem, nikoli se sluncem.⁷²

K bohu se váže legenda o vlcih a o tom, proč vyjí na měsíc. Když se otci bohů Svarogovi dostala do rukou kniha stížností, zjistil, že vlci se vymykají poslušnosti, že se z nich stala ničivá zvěř, která hubí skot a tím narušují celkovou rovnováhu. A tak Svarog nakázal, že jeden z bohů či bohyní se musí proměnit ve vlka. Vyzval boha měsíčního svitu, Chorse, který se do půlnoci proměnil v bílého vlka. Dostal za úkol připojit se mezi vlky a zjednat opět pořádek. Chors, osvětlen měsíčním světlem, ocitl se mezi vlky v okamžik, kdy trhali na kusy ostatní zvířata. Chors, v podobě bílého vlka se ptal vůdce smečky, z jakého důvodu zabíjejí hospodářská zvířata a napadají lidi. Odpovědí mu bylo, že vlci jsou králové přírody, mohou si dovolit cokoli a uspokojují tím své pudy. Kdokoli se vlkům postaví do cesty, bude pokousán. V tu chvíli se Chors proměnil zpět v boha a řekl, že od této chvíle

⁷¹ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 82.

PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 63–66.

⁷² Tamtéž, s. 65-66.

bude jejich touha uspokojena. Od té doby jsou odsouzeni k tomu, aby se živili pouze neživou potravou a neživým měsícem. Tím se vlci dali na měsíční cestu a vyjí na měsíc, toužící tím po dobách, kdy byli pány světa.⁷³

3.1.4 Simargl

Pohanský bůh Simargl (rus. *Семаргл*), je opět pro etymology záhadou a kolem jeho původu i funkce se vyskytuje mnoho nejasností. Hlavním problémem je, že není zřejmé, zdali šlo o jednoho či dva bohy. Název je nejspíše odvozen od íránského boha, zobrazovaného v podobě okřídleného psa či draka. Je považován za prostředníka mezi božstvy nebeskými a pozemskými. Ochraňoval semena a rostliny.⁷⁴

Etymologický původ jména boha vyvolává mezi badateli rozpaky. Objevuje se zde několik možných názorů. Ve slovanském prostředí je primárně název odvozován od praslovanského tvaru *semьja* ve smyslu „rodina“, z čeho jeho funkce odkazuje k ochránci rodu. Další variantou je, že Simargl byl nadpřirozenou bytostí pečující buď o rostlinnou vegetaci, nebo o kvašení spojené s přípravou poživatin z obilí. *„Na tento názor navazuje další teze, spatřující v názvu prvního božstva jakéhosi „správce“ starajícího se o dobytek, a tímto způsobem pomáhajícího čeledi i hospodáři; ve druhém bohu pak „patrona“ obilí.“*⁷⁵

Simargl je v legendách vyobrazovaný jako okřídlený pes a strážce ohně. V dobách, kdy zemi pustošili muslimové, se k němu vojáci modlili a prosili ho o pomoc. Poté mu byly přinášeny oběti. Tento bůh je spojován s ohnivou silou, která měla podporovat vojáky v nelítostné bitvě a dodat jim odvahu. Kromě toho je Simargl považován za prostředníka mezi nesmrtelnými bohy a obyčejnými lidmi. Na spojitost mezi nebem a zemí právě poté poukazuje jeho vyobrazení v podobě

⁷³ МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКМО, 2004 [cit. 2013-08-10]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html, s. 164-165.

⁷⁴ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 202.

⁷⁵ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 67-68.

okřídleného psa, který se snáší při bitvě na zem na pomoc vojákům, kteří ho považovali za nebeského posla.⁷⁶

3.1.5 Mokoš

Mokoš (rus. *Мокou*) představuje jedinou známou výjimku ženského rodu v ruském náboženském okruhu. V písemných pramenech a po Perunovi je jednou z nejčastěji zmiňovaných bohyň. Je považována za „Matku země“. V historických pramenech téměř vždy vystupuje s vílami, později rusalkami. Ještě v 16. století se ptal kněz žen či sedláku při zpovědi, zda nechodili k Mokuši. V době křesťanského vlivu byla vytlačována sv. Paraskevou – ochránkyní polí a skotu.⁷⁷ Úcta k Mokoši se udržela v severoruském a ukrajinském prostředí až do 19. století. Podle pověstí měla Mokoše velkou hlavu a dlouhé ruce, v noci obcházela chalupy a předla, pokud se nechala volně přístupná koudel. Hrozilo pak nebezpečí, že někoho opřede.⁷⁸

Vysvětlení názvu jména není jako u většiny bohů jednoduché a jednoznačné. Pokud vezmeme v úvahu slovanský původ a kořen *mok-*, je zde pak možná spojitost s „ženským lůnem“ v rámci nadměrné sexuální aktivity či jistých sexuálních výstřelků. „*Při takovémto způsobu uctívání s použitím zmíněných praktik by se poté kult Mokoše mohl teoreticky zařadit na úroveň např. řecké Afrodity či babylonské Ašarty.*“ Ze stejného kořene lze odvodit souvislost s vlhkou úrodnou zemí. V takovémto případě by pak Mokoš personifikovala „matičku syrou zem“.⁷⁹

Bohyně Mokoš by též mohla odpovídat íránské bohyni Arádví, která též pečovala o úrodu. Jméno bývá spojováno s osudem, zrnem a vázáním snopů. V kalendáři jí bylo zasvěceno dvanáct ptáků v roce. Kroniky zmiňují, že při slavnostech spojených s úrodností docházelo k sexuálním nevázanostem,

⁷⁶ МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКМО, 2004 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html, s. 144-145.

⁷⁷ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 71–75.

PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 136.

⁷⁸ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 81–82.

⁷⁹ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 73.

což někdy vede k názoru, že kult Mokoše byl spojen se odsuzovaným sexuálním chováním, jako je onanie nebo homosexualita, nebo s promiskuitním chováním.⁸⁰ Podle etnografických dokladů její příchod ohlašoval zvuk vřetene a byla neviditelná. Stejně jako u ostatních bohů se po ní nazývají některá místa a to nejen ve východoslovanském prostředí.⁸¹ V legendách je tato bohyně často spojovaná s příběhy, kdy rozdávala dlouhověkost, kterou nejen darovala, ale zároveň s ní i trestala. Tím ovlivňovala osudy lidí pozitivně i negativně.⁸²

3.1.6 Dažbog

Dažbog (rus. *Дажббог*) byl slovanským bohem slunce. Jeho kult byl rozšířen mezi východními a jižními Slovanů a lze ho předpokládat i u Slovanů západních. Dažbog byl synem a přímým následovníkem Svaroga, boha nebes a světla. Jako slunce byl Dažbog nejpřednějším ze všech světelných bohů. Stopy po silném slunečním kultu nalezneme u všech Slovanů, o zvláštní úctě prokazované slunci výmluvně hovoří i novodobý slovanský folklór. Časté je i vyobrazení slunečního boha a sluneční symboliky (kruh, svastika, paprsky) v slovanské lidové ornamentice.⁸³ Vedle boha slunce je považován za dárce všeho dobra a bohatství. Někdy bývá ztotožňován s bohem Svarožičem, jehož jméno poukazuje na to, že se také jedná o syna Svaroga.⁸⁴

Badatelé odvozují etymologický název boha Dažboga od základu slovesa „dát“ a podstatného jména v prvotním významu vyjadřujícího tolik, co „bohatství, štěstí“, kdy celkově by pak jméno označovalo „dárce štěstí či bohatství“ nebo „boha dárce“. V publikaci *Bohové dávných Slovanů* se lze dočíst: „*Existuje však i varianta vztahující se k indoevropskému kořenu dag- či staroindickému dáh-, v obou případech*

⁸⁰ Nutno podotknout, že obřady mající zajistit dobrou plodnost a úrodnost půdy v sobě v dřívějších dobách zahrnovaly kromě jiných rituálních projevů rovněž celou řadu sexuálních aspektů, čímž se tyto dvě roviny navzájem přibližují. (PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 74.)

⁸¹ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 136.

⁸² МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКСМО, 2004 [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html, s. 98.

⁸³ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 21-22.

⁸⁴ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 61.

znamení „pálit“, což by nasvědčovalo možné spojitosti právě s ohněm a v širší souvislosti s jeho nebeským ekvivalentem – sluncem.“ Vědci také uvažují nad spojitostí Dažboga s bohem irských Keltů, zvaným Dagha, což by symbolizovalo „všemocného hospodáře“ světa, který štědře rozdává z kotle hojnosti.⁸⁵

Legendy vyprávějí o slunečních paprscích, které dávají sílu bojovníkům. Věřilo se, že tento bůh je nadřazen ostatním božstvům přírody, jako jsou např. bohové lesů, plodnosti, farmaření, lovu rostlin, apod. Předkové věřili, že ve svatební den přináší štěstí, když ženich schází za úsvitu k nevěště.⁸⁶

⁸⁵ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 26.

⁸⁶ МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКСМО, 2004 [cit. 2013-11-09]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html, s. 46-47.

3.2 Slovanští bohové širšího dosahu

Někteří bohové přesahují hranice lokálního významu a s jistou výhradou je lze označit jako hlavní a společné všem Slovanům.

3.2.1 Veles

Veles (rus. *Велес*), uváděný též jako Volos, je vedle Peruna druhým nejvýznamnějším bohem staroruských Slovanů. Poprvé se tento bůh objevuje v rusko-byzantské smlouvě z roku 907, později ve smlouvě z roku 971, ve které je psáno: „*Jakož jsem přísahal císařům Hřeckým, a se mnou bojaré i Rusové všickni, tak zachovati máme pravou smlouvu; pakli bychom čeho toho, co prvé řečeno, nezachovali, já i ti, kteří jsou se mnou i pode mnou: ať máme na sebe kletbu od boha, v něhož věříme, v Peruna i Volosa, boha dobytčího, i ať budem žluti jako zlato a svou zbraní rozsekáni budem.*“⁸⁷ Z těchto smluv vyplývá, že Veles byl stejně významným bohem a v určitém období význačnější než Perun. Oproti Perunovi, který vládl hrubou fyzickou silou, zosobňoval Veles skrytou moc magie. Tento bůh sesílal na viníky nemoc v podobě krutého utrpení.⁸⁸ Veles a Perun stáli proti sobě pravděpodobně v jistém protikladu. Je možné, že znázorňovali polaritu pozemských a nebeských sil v přírodě. A v době, kdy měl bůh stád u lidu větší pozornost a oblibu než Perun, nechal kníže Vladimír roku 980 reformovat ruský panteon a vyzdvihl Peruna jako hlavního boha. Nejspíše kvůli jeho centralizační a expanzivní politice v Kyjevské Rusi.⁸⁹

Ve smlouvách byl Veles označován za „boha dobytka“, „dobytčího boha“, protože v jeho moci bylo ochraňovat stáda. Obecně personifikoval plodivou sílu přírody, bděl nad zdárným chodem hospodářských prací, včetně žní. Podle toho se v jižních oblastech Ruska na konci sklizně zavazovala hrst klasů, nazývaná

⁸⁷ Spojení „*ať budem žluti jako zlato*“ znamenalo pravděpodobně dobové vyjádření pro infekční žloutenku, což v té době byla smrtelná choroba.

⁸⁸ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 45–46.

⁸⁹ Tamtéž, s. 49.

„Velesova brada“.⁹⁰ „Protože stáda dobytka a obilí představovaly hlavní zdroj majetku a bohatství, působil Veles jako ochránce vlastnictví vůbec (...). Protože bohatství bylo též oporou společenské stability, fungoval Veles zároveň jako ochránce společenského řádu. Proto při něm přísahali Rusové vedle Peruna za časů Olega a Svjatoslava ve svých smlouvách s Byzanci.“⁹¹

Bůh skotu byl spojován s říší mrtvých, což znázorňují představy o „onom světě“, které jsou spojovány s nedozírnými pastvinami. Rovněž by na to mohl poukazovat fakt o trestání viníků hroživou nemocí (žloutenkou), po které přichází smrt.⁹²

Po přijetí křesťanství stihl Velese podobný osud jako některé jiné pohanské bohy. Křesťanská církev se tím snažila eliminovat působení tohoto boha. Začal být považován za démona či čerta (spojitost s dobytčím - rohy a plodivou silou mohla v lidech evokovat pejorativní představu srovnatelnou s podobou čerta). „Snad tomu napomohly i jeho atributy – dobytčí rohy, popř. falické symboly. (...) Velesovu funkci ochránce stád pak převzal křesťanský světec sv. Blažej (Blasios), původně pastýř z Kappadokie.“ Důvodem mohla být podobnost jmen, kde mohla hrát roli zvuková podobnost.⁹³

Lze se domnívat, že s Velesovým jménem je spojeno označení souhvězdí plejád, které je doložené jak u východních, tak i u jižních Slovanů, což by též dokládalo jeden z příkladů šíře jeho kultu.⁹⁴ O tom, kde všude byl Veles uctíván,

⁹⁰ ВОЛХВ, Велеслав. Книга Велесовых Радений [online].
http://royallib.ru/book/volhv_veleslav/kniga_velesovih_radeniy.html [cit. 2013-11-12], s. 6-8.

PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 46.

⁹¹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 75.

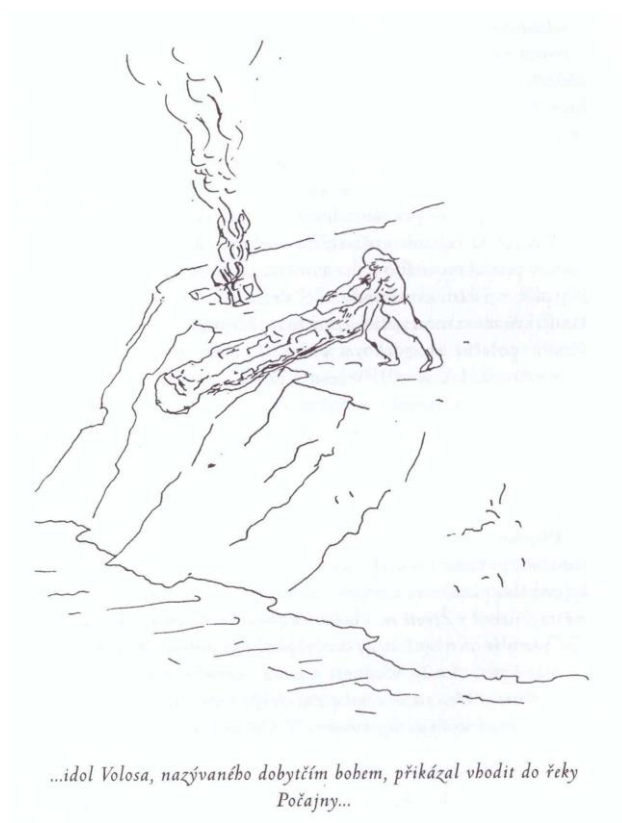
⁹² PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 48.

⁹³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 77.

⁹⁴ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 52.

svědčí i názvy území jako např. Volosovice, Volosin v Bělorusku, řeka Velesa či Velesnica v Haliči, hora Veles v Bosně, ves Veles v Bulharsku, apod.⁹⁵

Přijetím křesťanství roku 988 docházelo k úpadku pohanských božstev, tedy i Velese. Vladimír I. nakázal idol tohoto boha vhodit do řeky Počajny.⁹⁶ Konec jeho kultu nastal kvůli horlivému křesťanskému misionáři, mnichu Abrahamovi, který nechal svrhnout sochu Velese v Rostově a na jejím místě založil Bogojavlenský klášter v první polovině 12. století. Názory na přesnou dataci této události se však liší.⁹⁷

⁹⁸ Vyobrazení idolu Velese vhazovaného do řeky Počajny.

⁹⁵ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 230.

⁹⁶ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 49.

⁹⁷ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 229.

⁹⁸ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 50.

3.2.2 Svarog

O tomto velmi starém bohu chybí ve srovnání s jinými slovanskými bohy větší množství konkrétních informací. Pro staré Slované byl Svarog bohem světla a tepla. Personifikoval jakéhosi „nebeského kováře“, který měl být stvořitelem všeho, především primárních zákonů lidského společenství. Slunce evokovalo v člověku naději, ale i strach zároveň. A tak není divu, že již odpradávná u nejstarších civilizací celého světa se Slunci dostávalo úcty, což nebylo právě výjimkou ani u slovanských národů. Svarog s největší pravděpodobností patřil k nejstaršímu pokolení bohů. Vystupoval z pozice Boha Otce, který stvořil svět a odešel na zasloužený odpočinek, čímž přestává být středem pozornosti.⁹⁹

Autoři publikace *Bohové dávných Slovanů*, Martin Pitro a Petr Vokáč píší: „Konkrétní zprávy o Svarogovi nacházíme ve slovanském překladu byzantské kroniky z 10. či 11. století, navíc opatřeném glosami, kterou sepsal v 6. století Jan Malalas¹⁰⁰. Stopy díla můžeme zachytit v transkripci z bulharského prostředí a dále pak na Kyjevské Rusi, kde tvořilo část souboru *Povest vremennych let*, jehož první redakce byla dokončena kronikářem Nestorem ve 2. desetiletí 12. století.“ V představách překladatelů je Svarog popisován jako přísný, nesmlouvavý a obávaný zákonodárce, který například ustanovil ženám vdávat se pouze za jednoho muže, být zdrženlivé a za porušení manželského svazku přikázal ženu potrestat.¹⁰¹

⁹⁹ ГИМБУТАС, Мария. *Славяне: Сыны Перуна* [online]. 2010. vyd. Центрполиграф [cit. 2013-10-11]. ISBN 978-5-9524-4895-7. Dostupné z: http://royallib.ru/book/gimbutas_mariya/slavyane_sini_peruna.html, s. 61.

¹⁰⁰ Jan Malalas (kolem 491–kolem 574) byl byzantským kronikářem. Dochováno o něm je velmi málo informací. Narodil se a dlouhou dobu pobýval v Antiochii, poté přesídlil do Konstantinopole. Někdy je ztotožňován s konstantinopolským patriarchou Janem III. Je autorem řecky psaného díla *Chronographia*, které popisuje události celého tehdy známého světa. V kronice se zmiňuje také o slovanském etniku v souvislosti s útoky na trácké provincie okolo poloviny 6. století. (PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 16.)

¹⁰¹ Tamtéž, s. 17.

...aby jeden muž měl jednu ženu a žena si směla vzít pouze jednoho muže...

¹⁰² Svarog přikázal zákon, který nakazoval, aby jeden muž jednu ženu měl.

Problematika etymologie jména boha spočívá v tom, že není zcela zřejmé, zda prvotní impuls pro název boha pochází ze slovanské oblasti. Pokud připustíme, že jméno vzniklo ze slovanského kořene *svar-* a přípony *-og*, poté by významově mohlo jít o spojení ve smyslu „svárlivý (hašteřivý, hádavý) oheň“. Někteří badatelé vysvětlují pojetí tohoto výrazu jako „hněvající se oheň či bůh“, „světlo nebes“ nebo „jas štěstí“. Všeobecné povědomí o přítomnosti boha Svaroga nejen ve východoslovanských oblastech dokazují také názvy z jiných lokalit

¹⁰² PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 18.

(např. z polského prostředí Swarawa, Swaroszyn; z českého Svarišov, Svárkov či Svárov).¹⁰³

3.2.3 Bělbož

Bělbož (rus. *Белбог*) patří mezi významnější sluneční bohy a také mezi nejstarší. Jeho jméno je představitelem moci světla, v protikladu s neodmyslitelně spjatým Černobogem. Úloha tohoto boha je bezpochyby pozitivní, což vyplývá z jednoznačně kladného postavení bílé barvy u Slovanů. Když chtěl někdo v minulosti něco pochválit, spojil to s bílou barvou (bílý šohaj, bílé děvče, bílá ves...). V okolí Běloruska je Bělbož známý jako Belun, který se zjevuje v podobě starce s dlouhou bradou v bílém oděvu. Rád pomáhá žencům při práci a dává jim bohaté dary. Zjevuje se jen přes den, vyvádí zbloudilé z lesa. Bělbož je personifikací světla a jeho moci. Ve tmě se člověk „ztratí“, světlo vede k cíli. Zároveň je také bohem přibývajících polovin roku. V době zimního slunovratu vždy porazil Černoboga a převzal od něho kontrolu nad řízením vývoje. V den letního slunovratu se boj opakoval, avšak vítězem byl tentokrát Černobog.¹⁰⁴

Dalším svědectvím o existenci Bělboha je několik toponym z různých míst osídlených Slovanů. V Česku to jsou Bělbožice a Bilobožnyca na Ukrajině. V polské Metryce Koronnej je zapsána *villa Byaloboze*, která patřila k městu Stopnica. Zajímavé je pojmenování dvou známých vrchů v Horní Lužici Bieleboh a Czorneboh nedaleko českoněmeckých hranic.¹⁰⁵

S bohem je spojena legenda o muži, který se ztratil v horách. Byl vyčerpaný, bez jídla, bez pití a byl přesvědčen, že tohle je jeho konec. Rozhodl se, že ukončí své utrpení a vezme si život. V tu chvíli se před ním zjevil modrý pták, který ho zavedl ke Křišťálové hoře. Muž z posledních sil vylezl na horu, kde spatřil starého muže

¹⁰³ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 19-21.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 139.

¹⁰⁵ PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 46.

v bílých šatech, jak odhání oblaka, aby paprsky slunce mohly prostoupit. V tu chvíli se před poutníkem objevil okřídlený pes. Pták mu lidským hlasem řekl, necht' se na něj posadí, že ho zanese domů a ať už se nikdy nepokouší sahat si na život. Bělbog je pro Slovary bohem světla, dobra, štěstí, statečnosti a blahobytu. Později se stal bohem slunce. Přebývá v nebi, na jižní straně a představuje jasný den a dobro. Je opakem Černoboga, který sídlí na severu a zastupuje zlo.¹⁰⁶

¹⁰⁶ МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКСМО, 2004 [cit. 2013-08-10]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html, s. 11-12.

4 Pohanské svatyně

Písemné prameny poskytují velmi málo dokladů o pohanských kultovních místech na Rusi a o rituálech, které na takovýchto místech byly prováděny. Většina objevených východoslovanských svatyní se nachází směrem na západ od Dněpru, podél řeky Pripjať a jejích přítoků, případně jihozápadním směrem ke Karpatům a Dněstru.¹⁰⁷ Díky archeologům byly objeveny svatyně nebo kultovní místa, která byla zasvěcena lokálním božstvům nebo kde byla uctívána božstva nižšího řádu, obdobná např. antickým nymfám, démonům pramenů nebo stromů. Někdy se jednalo též o obětiště. Většinou jde o vyvýšeniny nebo plošiny obehnané kruhovým příkopem se sloupcem uprostřed. Takovým místem mohly být i vodní prameny či jiná nápadná místa. Takovéto symboly byly porůznu nalezeny po celém slovanském světě, avšak jejich interpretace není vždy jasná.¹⁰⁸

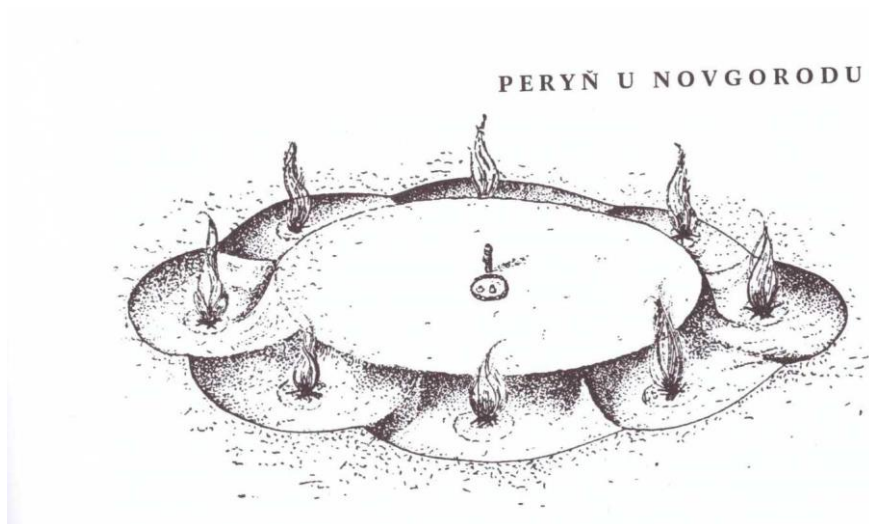
Nejznámější a nejvýznamnější je asi svatyně nalezená v Novgorodě u vsi Peryně na chlumu nad řekou Volchov a zasvěcená Perunovi. „*V tom městě byla někdy (kdysi) modla, tak řečená Perun, v tom místě, kde nyní klášter Perunský jest, od téže modly nazvaný. Ta modla byla jako bůh ctěna a měla formu neb způsob člověka ohnivý kámen podobný hromu v ruce držícího.*“ Tato svatyně obehnaná širokým příkopem ve tvaru zvlněného kruhu o průměru 21 m, byla ústřední svatyní pro město Novgorod. Uprostřed byla dřevěná mohutná socha Peruna a v osmi meandrech příkopu, kterým byla svatyně obehnána, hořely posvátné ohně. Byla zničena v 10. století a na jejím místě byla vybudována nová křesťanská svatyně, která nahradila starší kult novým.¹⁰⁹

¹⁰⁷ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 366.

¹⁰⁸ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 226–227.

PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 67–69.

¹⁰⁹ PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 164–166.

¹¹⁰ Peryň u Novgorodu.

¹¹⁰ PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 165.

5 Bohové a idoly mající více obličejů a hlav

U slovanského náboženství se často setkáváme s bohy a idoly majících více hlav či obličejů. Tento úkaz se objevuje především v 10.–12. století, a to nejen v historických psaných pramenech, ale je doložen i archeologicky.¹¹¹ Idoly vyjadřují zpřítomnění personifikovaného božstva, vyráběly se nejvíce ze dřeva, ale i z kamene. Vzácností jsou přenosné kovové idoly. Zvláštní význam se přikládá idolům se dvěma podobami, tedy těm, které mají mužskou a ženskou tvář. V Kyjevě mělo své idoly pět bohů v čele s Perunem.¹¹² Kamenné idoly s více tvářemi většinou neodpovídají ideálu o nádherném vzhledu slovanských bohů, což bylo ale pravděpodobně dáno právě materiálem. Nejvzácnější sochy byly ze dřeva nebo kovu, popř. kombinace těchto dvou materiálů. Zachovalost těchto idolů a soch je však velmi špatná.¹¹³

Jedním z nejpřednějších vícehlavých bohů je známý čtyřhlavý Svantovít uctíváný na Rujáně. Socha byla pravděpodobně nadlidských rozměrů a ze dřeva. Podstavec byl zakopán, aby to vypadalo, že se dotýká nohama země. Hlavy údajně měly krky a celá socha měla mít tvar postavy, a ne sloupu s naznačenými reliéfy. V pravé ruce drží Svantovít kovový roh a druhou ruku má opřenou v bok. K válečným a hospodářským atributům boha patří meč ve stříbrné pochvě, uzda, sedlo a pestrý válečný praporec. Dle pověsti měl posvátného bělouše, na němž tajně v noci jezdil do boje. Využíval se nejčastěji k věštbám, jako např. k předpovědi budoucí úrody, vítězství či zbohatnutí. Svantovítovi byla obětována nejen zvířata, ale i lidé, zejména cizí křesťanští kněží, kteří podle archeologických výzkumů zemřeli násilnou smrtí.¹¹⁴

¹¹¹ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 233.

¹¹² PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 84–85.

¹¹³ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 236–237.

¹¹⁴ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 234.

PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 210–212.

U východních Slovanů byl nalezený dvouhlavý kamenný idol na území Ukrajiny u vesnice Jarovka. Sloup vysoký přibližně 1,7 m má jednu tvář mužskou a druhá tvář patří ženě.¹¹⁵

¹¹⁵ PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 90.

6 Kultická praxe

6.1 Uctívání stromů, rostlin a zvířat

Kult stromů měl pro slovanské pohanství velký význam. Pozornost však neměly všechny stromy, ale jen ty, v kterých podle přesvědčení přežívala duchová bytost, ať už božského, démonického nebo lidského původu. Jedná se většinou o stromy staré, vykotlané nebo o stromy zvláštních tvarů. Uctíván tak zcela úplně nebyl strom, ale bytost, která si jej zvolila za svůj příbytek. Takové stromy byly posvátné a nesměly se kácet. Byly jim přinášeny oběti, přednášeny modlitby a měly léčivou moc. Toto pojetí přetrvalo až do dob křesťanství, což dokládají četné obrazy Panny Marie a svatých na starých stromech. Také představa stromu života nebo rajskeho stromu, který odemykají na jaře ptáci a v korunách stromů sídlí duše zemřelých, byla vlastní Slovanům.¹¹⁶

Nejposvátnějším stromem byl dub, imponující svou silou, mohutností a tvrdostí, zasvěcený Perunovi. V Rusku je doložena úcta k dubu ještě ve 14. století. Dalšími stromy byly ořech, lípa (spojena s kultem Matky boží), bříza (ctěna pouze v severovýchodním Rusku), jeřáb (oblíbený příbytek víl), černý bez (používaný jako ochrana proti démonickým silám), osika, vrba nebo například jmelí (lék proti neplodnosti).¹¹⁷

Z ostatního rostlinstva byla největší pozornost věnována obilí, kořenům rostlin (mandragora), podvojným plodům, větévkám s nadměrným množstvím listů – dodnes např. čtyřlístek. Magická síla byla připisována především kopřivě, třezalce, pelyňku, kopretině, máku, česneku aj.¹¹⁸

¹¹⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 142.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 142–144.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 144–145.

Zvířecí idoly nebo oběti zvířat patřily ke slovanskému náboženství stejně jako sochy a sošky bohů v lidské podobě. Archeologové nalézají na kultovních místech a obětištích hliněné figurky zvířat, dosti neuměle vymodelované.¹¹⁹ Zvířata nebyla pro Slované pouze němými tvářemi, ale viděli v nich projevy tajemného světa duchů i lidských duší, schopných brát na sebe zvířecí podobu.¹²⁰ Velký význam měli např. pes, který chránil dům před zlými duchy, naopak kočka a koza byly spojovány se špatnými démonickými silami.¹²¹

Největší úcta se dostávala koni. Nejčastěji se používal k věštbám, kdy pomocí osedlaného koně rozhodovali Slované o válce či míru. Sledovali, jakým způsobem posvátné zvíře překračuje zkřížená kopí. Překročení pravou nohou a přejítí bez zastavení znamenalo úspěch a vojsko tak věřilo v to, že bůh je bude při bitvě doprovázet. Kůň se tak stal jakýmsi věštcem a prorokem.¹²² Důkazem výjimečnosti těchto zvířat jsou samostatné pohřby koní. V době dlouhodobějšího soužití avarského a slovanského či bulharského a slovanského obyvatelstva se objevuje i obětování koně při pohřbu významného bojovníka, který je do hrobu uložen se svým osedlaným koněm. Stejně účtě se z domácích zvířat těšil vůl. Když některé z těchto zvířat zemřelo, bylo oplakáváno, jako by přišla smrt na některého člena rodiny.¹²³

Za velmi uctívané zvíře byl považován had, který se usídlil v domě, jenž v sobě měl ochranného domácího démona. Obyvatelé domu jej krmili a pečovali o něj. Spatření tohoto zvířete živého znamenalo štěstí, naopak vidět mrtvého hada, značilo smůlu a nemoc.¹²⁴ Se svátkem Povýšení svatého Kříže (rus. *Воздвижение*

¹¹⁹ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 238-239.

¹²⁰ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 145.

¹²¹ Tamtéž, s. 148.

¹²² ГИМБУТАС, Мария. *Славяне: Сыны Перуна* [online]. 2010. vyd. Центрполиграф [cit. 2013-10-07]. ISBN 978-5-9524-4895-7. Dostupné z: http://royallib.ru/book/gimbutas_mariya/slavyane_sini_peruna.html, s. 60.

¹²³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 146–147.

¹²⁴ Tamtéž, s. 148.

БЕЛОВА, Ольга Владиславовна. *Славянский бестиар: Словарь названий и символики*, s. 124-125.

*Честного и Животворящего Креста*¹²⁵, je spojena legenda, že se všichni hadi skrývají do země, s výjimkou těch, kteří v létě někoho uštknuli a jsou tak odsouzeni ke smrti takové, že umrznou v lese. V tento den se hadi shromažďují v jámách a jeskyních a zůstávají tam přes zimu společně s jejich královnou. Mezi nimi se nachází zářivý kámen Alatyr¹²⁶, který hadi olizují, aby se zasytili a byli silní.¹²⁷

Ke kultovním účelům byla nejčastěji používána slepičí vejce nebo celé slepice, kohouti či kuřata. Vejce bylo vždy a všude symbolem života. Kohout nebo slepice byli symbolem a věštcem smrti. Tyto atributy se v předkřesťanské době dávaly do hrobů, ale předměty se nestávaly součástí pohřební výbavy, nejspíše kvůli rozdílné symbolice. Vlivem křesťanství přestal být kur postupně symbolem smrti, vejce však znakem života zůstalo. Patřilo k amuletům všedního dne. Používalo se i při tzv. černé magii.¹²⁸ Mezi východními Slovy byly rozšířeny tzv. písanky. Jednalo se o bohatě polévaná hliněná vejce nebo o skutečná malovaná vejce, která byla symbolem obnovy

¹²⁵ Připomíná utrpení Ježíše Krista a den po něm se připomíná svátek Panny Marie Bolestné, které ukazuje na žal Panny Marie při Kristově smrti. Počátky slavení tohoto svátku sahají do 5. století, kdy se 14. září vystavovaly v Jeruzalémě zbytky dřeva z Kristova kříže k uctění věřícími. Na Východě se svátek začal slavit v 7. století a později došlo k jeho rozšíření na celou církev.

¹²⁶ Alatyr (rus. *Алатырь*) – jedná se o bájný kámen ze slovanské mytologie, který prý existoval již před vznikem světa. Je považován za otce všech kamenů. Podle legendy se nachází ve středu světa, uprostřed moří a oceánů, na ostrově Bujan (rus. *Буян*), dnešní Rujána, a oplývá zázračnými a léčivými vlastnostmi. Do celého světa z něj vytékají vody s léčivými účinky a byla pod něj schována veškerá síla ruské země, která nemá konce. Zde se nacházel kouzelný kámen Alatyr, na kterém seděla dívka Zarja. Od té doby je na nebi její růžový závoj a probouzí svět z nočního spánku. Tady vyrostl také strom světa, na kterém sedávají ptáci z ráje. Podle tradice spadl Alatyr z nebe a jsou na něm vytesány zákony boha Svaroga. Kámen je spjat s legendou o Ratiborovi a jeho otci. Byli spolu na lovu, kde zastřelili dva jeleny, tučet kachen a deset kanců. Jeden kanec unikl jejich oštěpům a rozpáral Ratiborovi nohu klem. Otec roztrhal svoji košili a zavázal mu krvácející rány. Odnosl syna domů. Rány byly hluboké a ne přestat krváčet. Otec tak musel jít žebrot k šamanovi, který žil nedaleko v chatrči na vrcholku Zmijí hory. Muž přišel k Ratiborovi a pomazal mu rány zelenou masťou a zašeptal modlitbu, po které se Ratibor zázračně uzdravil.

На море на Окияне, на острове Буяне
Лежит бел-горюч камень Алатырь.
На том камне стоит стол престольный,
На столе сидит красна девица,
Швея-мастерица, заря-заряница,
Держит иглу булатную,
Вдевает нитку рудо-желтую,
Зашивает рану кровавую.
Нитка оборвьись — кровь запекись!

¹²⁷ МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКМО, 2004 [cit. 2014-01-02]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html, s. 5–6.

¹²⁸ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 238-239.

života a znovuzrození. S příchodem křesťanství bylo vejce včleněno jako symbol do Velikonoc. Nemalovaná vejce byla ukládána symbolicky do hrobu, často do klína.¹²⁹

Kohout byl u východních Slovanů zasvěcen bohům Svarogovi a Chorsu. Obětoval se většinou v souvislosti s porodem, kdy přednost byla dávána černému kohoutovi. Obětování tohoto ptáka pak mělo zajistit úspěšnost stavby. Jeho ranní kokrhání odhánělo zlé síly a duchy.¹³⁰

Důležitá zvířata byla u Slovanů též čáp nebo vlaštovka, mohli znamenat štěstí i neštěstí. Kdo uviděl čápa zjara v letu, měl být dlouho zdrav. Naopak tomu kdo jej viděl sedícího, mohl očekávat chorobu. Hnízda těchto ptáků byla na domech vítána, protože ochraňovali před požárem a bleskem. Za svaté ptáky, jež nebylo dovoleno zabíjet, byli považováni také skřivánek, slavík, labuť, orel, jeřáb, kukačka či holub.¹³¹

6.2 *Vznik světa a člověka, pohřeb a představy o posmrtném životě*

Ze starých zpráv se téměř nic nedochovalo z toho, jak si Slované představovali vznik světa a člověka, jaké byly osudy a příběhy bohů, známých často jen jménem, nebo jaké byly funkce a formy uctívání. A to vše kvůli tomu, že Slované se drželi ústní tradici, která je zaznamenána pouze útržkovitě nebo zachována v křesťanské transformaci lidových zvyků, démonolatrie a magie.¹³²

Do slovanského pohanství spadají i kmenové, genealogické a dynastické pověsti, které se snaží líčit události před přijetím křesťanství. Neví se sice, jak původně tyto události byly vyprávěny, protože zaznamenány byly až středověkými kronikáři, kteří si je do určité míry jistě upravili k obrazu svému, ale i přesto lze často rozpoznat či vytušit původní představy předkřesťanské společnosti. Lze se domnívat,

¹²⁹ PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 167.

¹³⁰ Tamtéž, s. 99.

¹³¹ Tamtéž, s. 54.

VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 148–149.

¹³² Tamtéž, s. 26.

že tyto pověsti měly původně formu hrdinského eposu, jako např. ruské *Slovo o pluku Igorově* z 12. století.¹³³

Slovanských bájí a mýtů se příliš nedochovalo. Je však znám mýtus o vzniku světa, který je rozšířený v několika variantách, avšak její jádro zůstává stejné, což svědčí o shodném původu. Jsou v něm promítnuty prvky křesťanské, pohanské i heretické. Tyto představy lze spatřit u většiny Slovanů, zejména pak právě u Slovanů z oblasti východu a jihu.¹³⁴ Závěrečná zachycená podoba mýtu je založena na součinnosti Boha a satana v díle stvoření. V publikaci *Svět pohanských bohů a démonů* od Zdeňka Váni se lze dočíst:

„Na počátku je pouze moře – praoceán všech kosmogonií včetně vod biblické Genese. Na rozdíl od ní se nad vodami nevznáší pouze duch boží, nýbrž vedle Boha stojí i satan, který podle jedné varianty sám dává podnět k vytvoření pevné země, podle jiné dostává k tomu příkaz od Boha. Zárodek země je nutno vylovit ze dna oceánu, kam se satan musí ponořit. Pouze on je toho schopen, neboť má dostatek potřebné tíže, zatímco andělé jsou příliš lehcí. Úkol však přesto není pro něj snadný a podaří se až po trojím ponoření – protože z počátku tak činil ve jménu svém, tj. ve vlastním zájmu, a nikoli ve jménu božím, jak mu bylo přikázáno. Ale přesto se pokouší přelstít Boha alespoň tím, že kromě požadované hrsti písku skryje další v ústech, aby mohl také sám tvořit. Písek mu však začne v ústech růst, takže ho musí vykašlávat a vyplivovat: tak vznikají pustiny, hory, holé skály a bažiny, zatímco Bůh tvoří jen čisté roviny a úrodná pole.“ Mýtus vychází z primárního zážitku působnosti dobrých a zlých sil ve světě. Působí v pevné zemi, která dává člověku obživu, ale zároveň mu ukazuje, že je zranitelný a smrtelný – v tom se projevuje satanův podíl.¹³⁵

¹³³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 250.

¹³⁴ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 11.

¹³⁵ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 52–53.

O stvoření člověka vypráví slovanské báje asi takto: „*Bůh myl se v lázni a zpotil se; i otřel se věchtem a shodil jej z nebes na zemi. I přel se satan s Bohem, kdo má z věchtu stvořit člověka. I stvořil d'ábel člověka a Bůh do něj vložil duši, aby, až člověk umře, tělo šlo do země a duše k Bohu.*“ Tak zní vyprávění opět dualistického rázu. Jelikož se pohanství na Rusi drželo po celý středověk, i za již silného vlivu křesťanství, tvořili čarodějové po dlouhou dobu vlivnou složku společnosti, a to i přesto, že se je církev snažila stále zastínit. Proto se tyto představy dochovaly do doby, kdy již byly zapsané, ač už byly poznamenané křesťanstvím, kdy křesťanská je především terminologie (pokud není adaptovaná kronikářem). Křesťanský je Bůh, který je spolu se satanem stvořitelem světa. Pohanským prvkem je antropomorfizovaný obraz Boha, který se myje v lázni a odpovídá tak představám pohanských bohů, s jejich lidskými vlastnostmi a potřebami. Pozoruhodný je zde materiál věchet – výmluvný obraz pomíjivosti lidského života, ze kterého byl člověk stvořen. Pochází od Boha, tělesnost mu dává satan a s ní získává i slabosti, nemoci a smrt. Moc nad duší zůstává Bohu, což odporuje církevnímu učení, které bere v úvahu možnost, že i duše se stává kořistí satana.¹³⁶

U východních Slovanů se objevily ve středověku i jiné mýty o vzniku člověka, které měly čistě pohanský původ, a proto s nimi bojovala církev. Tyto verze se týkají kultu Roda, patrně božstva nebo spíše démona, jehož jméno je spojováno s přírodou, úrodou, porodem, rodinou, národem, apod. Rod tvoří člověka tak, že na zem hází hroudy, ze kterých se rodí děti. Rodovo tvoření je výrazem obecného přesvědčení, že lidské bytosti přicházejí sice na zem shůry, ale základním materiálem jejich tělesnosti je hlína země.¹³⁷

Pohřeb, jakožto složitý rituál, se u Slovanů v průběhu dějin měnil. V 8.-10. století přecházeli od kremace k pohřbívání nespáleného těla do země, od budování

¹³⁶ Tamtéž, s. 56–57.

¹³⁷ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 57–58.

mohyl v hájích k řadovým hřbitovům. Tyto změny souvisely s měnícími se představami o světě mrtvých i o podstatě posmrtné existence, završenými přijetím křesťanství a prolínáním křesťanských rituálů s těmi původními pohanskými. Pohřbenému se v pohanské době dávaly milodary a pohřby bývaly velmi bohaté. Křesťanství zprvu tomuto zvyku nebránilo. Až v další fázi, kdy se začala zdůrazňovat rovnost před Bohem, byli i bohatí pohřbíváni bez výbavy.¹³⁸

Jak se zdá, byla smrti věnována větší pozornost a péče než narození. Podle křesťanských i nekřesťanských představ život po smrti nekončil. Pravděpodobně se život člověka dostával do jistějších a klidnějších poloh. Důkazem toho by mohl být způsob pohřbu a zacházení s mrtvými.¹³⁹

S představou o posmrtném životě u všech Slovanů souvisela i stavba mohyl. Stavěly se pro jednoho či více lidí a bývaly v nich nebo pod nimi jak hroby žárové, tak tělo nespálené, a to někdy i v jedné mohyle spolu.¹⁴⁰ Mohyly se začaly stavět na většině slovanského území v průběhu 7. století. Východoslovanské mohyly se od západních značně lišily. Zvyk pohřbívát pod mohylami se na východě udržel mnohem déle než na západě, a to ještě dlouho po pokřesťanštění země. Důvodem byla větší tolerance východní církve, kdy se pohanské přžitky zejména na venkově příliš nepronásledovaly. Na severu Ruska byly objeveny tzv. dlouhé mohyly – nevysoké, o délce 50–100 m. Přidávaly se další a další pohřby, jeden vedle druhého, přičemž se hrob stále prodlužoval. Takto dlouhá mohyla však mohla být i pro jednoho zemřelého. Tímto způsobem se pohřbívalo nejčastěji v období od 6. do 9. století.¹⁴¹

S pohřbem nespáleného těla souvisela obava před návratem mrtvého, který by se mohl vrátit v podobě upíra a škodit živým, což vedlo k vymýšlení různých praktik,

¹³⁸ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 239.

PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 171–173.

¹³⁹ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 256.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 239–240.

¹⁴¹ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 257–262.

jak tomuto zabránit. Představa upírů či vampýrů se objevovala jak v době zcela pohanské, tak i v období silného křesťanství. Obrovský strach z těchto démonů vedl pozůstalé k různým protivampyrickým opatřením. Za upíra mohl být považován ten, kdo se choval podivně již za života, sebevrazi, zemřelí čarodějové či násilně nebo předčasně zemřelí lidé.¹⁴²

¹⁴² Tamtéž, s. 271.

PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 228–229.

7 Démoni, magie a pohanské přežitky

Nejširší oblast slovanského náboženství tvoří bezpochyby démonolatrie – kult přírodních duchů, bytostí nižšího řádu kteří vládou přírodní silou a obklopují člověka. Východní Slované uctívali hojně kult matky-země, kult kamenů, kult vody a ohně a již zmíněný kult rostlinstva. Na jejich základě se rozšířily představy o démonických bytostech, které se obvykle zdržují v blízkosti člověka, kterému mohou pomáhat, nebo naopak škodit. Ze slovanské náboženské mytologie se žádné mýty nedochovaly, zato z lidové kultury se toho dozvídáme mnohem více. Z pohanství se zůstaly četné přežitky, a to především různé svátky a slavnosti, které přešly do křesťanských zvyků nebo je křesťanství alespoň tolerovalo. Ve folkloru přežívali nižší bohové, démoni a bytosti jako rusalky, nymfy, víly, polednice, vlkodlaci, upíři, skřítci, diblíci, můry, divné ženy, diví muži či sudičky. V historických pramenech se objevují i *perepleti*, *beregině*, *zmokové* a další, mnoho konkrétního se o nich však neví.¹⁴³

Uctívání těchto bytostí se nijak neliší od „pohanství“ jiných etnik, ba ani od světových náboženství, kde nižší duchové, ať už dobří či zlí, představují nezbytnou součást. Proto se ani po přijetí křesťanství nepodařilo tyto představy vymýtit. Člověk spjatý s přírodou se možná dokázal vzdát svých bohů a nahradil je svatými, ale stejně lpěl na bytostech, které atavisticky uctíval v přírodních jevech, k nimž se dostával pomocí magie.¹⁴⁴ A tak nezdědka docházelo k tomu, že funkce některých pohanských bohů převzali s příchodem křesťanství někteří svatí. U východních Slovanů mohou být příkladem Ilja Hromovládce, který nahradil Peruna nebo sv. Blažej, který zastoupil Velese.¹⁴⁵ Slovanské pohanství zná poměrně velké množství démonických bytostí. Nejčastěji vystupují jako běs a div. Mezi ženské bytosti lze zařadit např. *boginku*, vílu či samodivu. Situaci však komplikuje fakt, že křesťanští

¹⁴³ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 240.

¹⁴⁴ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 104–105.

¹⁴⁵ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 241.

autoři psali o pohanských bozích, tedy o vyšších bytostech, obvykle jako o démonech.¹⁴⁶

Perepleti byli s největší pravděpodobností bytosti nižšího řádu, které uctivali především východní Slované a mohli úzce souviset s vodním živlem. Na jejich počest lidé připíjeli z rohu a tančili obřadní tance. Objevuje se hypotéza ztotožňující jakéhosi démona *Perepleta* s bohem *Simarglem*. Objasnění původu názvu není jednoduché. „*Jedna z alternativ např. klade důraz na staroruské sloveso putat – „motat, svazovat“ ve významu démona osudu, další pak rovněž na staroruské plut – „plynout, téci“ s doplněním předpony pere- („přes“), z čehož by snad rezultovala vodní bytost, jejíž náklonost je třeba získat pro šťastné přeplutí vodního toku přípitkem a obřadním tancem.*“ Někteří vědci označují *perepleta* za strážce spletených kořenů stromu života.¹⁴⁷

Beregině byly bytosti uctívané na Rusi v 11.–12. století. Někdy byly zaměňovány s vílami. Síla *beregiň* však byla negativní a vznikaly z duší zemřelých dívek. Byly též spojovány s vodním živlem a vystupovaly společně s *pereplety*.¹⁴⁸

Ruský *bolotjanyk* je představitelem vodních bytostí, možno říci zlou variantou vodníka, který žije v bažinách a rákosích. „*Pomáhal, jen když byl v dobré náladě: pak naháněl rybáři ryby, chránil husy, kachny ryby i včely – proto se mu obětoval první roj.*“ Jako den v týdnu mu byl zasvěcený pátek, kdy byl obvykle neškodný. Jeho vodní žena se chovala k lidem většinou přívětivěji a laskavěji.¹⁴⁹

Významným démonickým mytologickým stvořením, uctívaným především východními Slovany, je *bannik*. Je popisován jako pán lázní, malého vzrůstu, má dlouhé černé vlasy, dlouhý nos, ostré zuby a nepřírozeně dlouhé ruce.

¹⁴⁶ PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 61–62.

¹⁴⁷ PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*, s. 69-71.

¹⁴⁸ PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 47.

¹⁴⁹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 115-116.

Bannik obýval sauny, které měly uvnitř vyhřívanou místnost a venku šatnu. Místo, kde ženy rodily děti a prováděly věštby, obdařoval životními silami. Je blízký příbuzný vodnímu duchu *Bagienniku*. Oba jsou podřízeni bohyni Wada, dámě jezer a mělkých proudů, také známé jako *Královna podvodních trav*. *Bannik* byl schopen předvídat budoucnost, byl ale také škodlivým démonem. Dokázal opařit vařící parou, nebo teleportovat člověka do nejbližší řeky a předat vodníkovi. V sauně jako ochrana proti němu slouží podkova nebo železné talismany. Na obrazech se objevuje v páře s bublinami, kterak pod rukama drží dva snopy březových ratolestí.¹⁵⁰

Legenda o *bannikovi* je spojena s mlynářem, který se pozdě v noci vrátil z jarmarku a chtěl se zahřát v sauně, kde se mu z ničeho nic zjevil starší mužík s obrovskými očima a červenou čapkou. Mlynářovi vynadal, že po půlnoci je vana jeho a bil mlynáře dvěma košťaty do doby, než upadl mlynář do bezvědomí. Od té doby se muž strachoval prát a z domu vycházel pouze za denního světla.¹⁵¹

Vana jako taková měla pro Slované vždy velký význam. V nepříznivém klimatu pro ně koupel představovala prostředek, jak se zbavit únavy, nemoci a bolesti. V těchto dobách to však bylo i jakési tajemné místo, kde se člověk zbavil špíny a nečistot. Proto se vana stala místem nadpřirozených nečistých sil. Místo, kde vana stála, bylo považováno za nebezpečné a nedoporučovalo se na něm stavět nic obyčejného, protože taková stavba by mohla shořet.¹⁵²

Ještě dlouho po přijetí křesťanství se z písemných pramenů dozvídáme, že přetrvávaly různé magické a šamanské praktiky, léčení či zařikávání, které měly kořeny v pohanských dobách. Čarování a hádání byly obecnými praktikami v lidové kultuře, stejně jako víra v amulety, šťastné a nešťastné dny, ve znamení a sny. U východních Slovanů byly nalezeny amulety, které mají na vrchní straně

¹⁵⁰ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 130.

¹⁵¹ МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания* [online]. ЭКСМО, 2004 [cit. 2013-08-10]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendy_i_predaniya.html, s. 9-10

¹⁵² Tamtéž, s. 9–10.

vyobrazeného archanděla Michaela a vespod ženskou hlavu s hady namísto vlasů.¹⁵³ U těchto Slovanů pak byly zjištěny i amulety s miniaturními symbolickými předměty (lžíce, srp, hřeben, klíč, pila, apod.), které měly zajistit hojnost jídla, obilí či bohatství. Amulety nalezené v hrobech žen i mužů z období 9.–10. století naznačují, že i ve formálně křesťanských komunitách působily nejspíše *strigy*. Zvláštním předmětem, původně spojovaným s křesťanskou věroukou, je *kaptorga*, což je obvykle lichoběžníková schránka, v jejímž nitru býval kousek látky napuštěný vonnou substancí (zjištěny byly též nažky konopí). Později však bylo dokázáno, že tento ochranný prvek nebyl původně křesťanský, ale křesťanství ho přijalo z pohanské tradice.¹⁵⁴

¹⁵³ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 241.

¹⁵⁴ PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*, s. 40–42.

8 Problematika soužití pohanů a křesťanů

Základní informace o slovanském „původním obyvatelstvu“ z období 9. století a jeho pohanském kultu pochází z písemných pramenů, jako jsou kroniky, legendy, listiny, dopisy, kázání či traktáty, a to většinou z pera křesťanských kněží, mnichů, misionářů a v menší míře i od islámských cestovatelů a zeměpisců. Tyto doklady jsou ale zaznamenány až o více než 200 let později.¹⁵⁵ Tím je dána i důvěryhodnost a objektivita těchto zpráv, jelikož křesťanství považovalo slovanské náboženství za nepřátelské a usilovalo o vymýcení této „d'ábelské“ víry.¹⁵⁶

Informace o východoslovanském pohanství jsou o něco málo známější a konkrétnější než u ostatních Slovanů. Na východě se pohanství drželo velice dlouho, takže církevní kruhy mu stály časově i kulturně dosti blízko. Mnoho informací přináší letopis *Povest vremenyh let* z konce 11. a počátku 12. století, ze kterého se dozvídáme o již zmíněném ruském panteonu a oficiálním kultu, a to až do doby křtu knížete Vladimíra. Poté vznikaly traktáty, které byly určené k poučení duchovenstva, aby věděli, jak bojovat s pohanskými zvyky a představami. Tyto spisy byly nutné z důvodu, že se duchovní lidových pohanských slavností dokonce zúčastňovali. Různé apokryfy a paměti se dokonce pokoušejí o jakýsi nástin vývoje slovanského pohanství od démonologie až po kult antropomorfizovaných božstev.¹⁵⁷

Podobně nejasné je určit posloupnost událostí, které vedly k ustanovení mocenské struktury. Jednu z variant představuje mýtus, se kterým se setkáváme v evropském světě, a který líčí, jak místní kmeny povolaly vládce ze zámoří, a jak se obrátili na „Varjagy, na Rusy“ s prosbou: „*Naše země je nezměrná a bohatá, není v ní však žádný řád. Přijďte a vládněte nám jako knížata a mějte nad námi moc!*“ Na toto volání prý přišla odpověď od třech skandinávských knížat. Byli to bratři,

¹⁵⁵ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 363.

¹⁵⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 26.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 30.

kdy nejstarší Rurik jejich země spojil se svou vlastní. Do roku 882 se knížecí vláda rozšířila z Novgorodu na jih až ke Kyjevu.¹⁵⁸

Nejstarší zpráva o slovanském náboženství pochází z 6. století, kdy Slované začali pronikat do sféry Byzantské říše. Poté se z knihy o Gótské válce dozvídáme, že Slované uctívají jediného boha – vládce blesku, dále o uctívání řek a nymf, a poté o názorech na osud, který je dle nich ovlivnitelný oběťmi. Z těchto ve stručnosti výstižných zpráv se dozvídáme, že již zde byly všechny tři základní vrstvy duchovního života Slovanů, se kterými se setkáváme v pozdější době v rozvinutější formě.¹⁵⁹

Přijetí křesťanství neprobíhalo všude stejně rychle a ve stejné době. Pohané a křesťané žili často většinou ve shodě. První počátky christianizace Slovanů by mohly být vymezeny zhruba od 7. až do 10. století.¹⁶⁰ V Polsku a Kyjevské Rusi byli mnozí lidé křesťany ještě před tím, než křest přijala hlava státu. Ze smluv Rusi a Byzance¹⁶¹ z roku 945 se dozvídáme, že ruští lidé přísahali buď při Bohu, pokud byli křesťany, nebo při Perunovi – obě přísahy měly stejnou platnost.¹⁶² Tyto podmínky platily také u smluv, týkajících se obchodu, kdy Jonathan Shepard v kapitole o Rusi v publikaci Nory Berend: *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století* píše: „(...) poruší-li kterékoli z knížat nebo kterýkoli Rus, ať už je křesťanem či není, podmínky (...) zaslouží si smrt vlastními zbraněmi a bude proklet před Bohem i Perunem.“ Z toho vyplývá, že křesťanů na Rusi

¹⁵⁸ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 363-364.

¹⁵⁹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 27.

¹⁶⁰ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 241.

¹⁶¹ Již v době vyjednávání o první úplné smlouvě mezi Byzancí a Rusí docházelo opakovaně k tomu, že Byzantinci provázeli ruské vyslance po chrámech a ukazovali jim relikvie, jako například nástroje Kristova utrpení. „Ačkoli otázka historičnosti této konkrétní příhody z roku 911 zůstává otevřená, poskytuje obecnou představu o způsobu, jakým se Byzantinci v 10. století chovali ke svým hostům. Obyvatelé Rusi však zkušenost s křesťanstvím nezískávali pouze z jihu, z řecky mluvících oblastí. Od 9. století žili křesťanské domácnosti v Birce ve středním Švédsku, která byla s Rusí v častém kontaktu. Jedna z prvních zmínek, které o Rusích coby obchodnicích máme z východních zemí, uvádí, že předstírali, že jsou křesťany, aby mohli platit nižší daně. Díky tvrzení, že jsou křesťané, mohli ruští kupci v abbásovském kalífátu zaplatit pouze daň z hlavy a vyhnout se platbě plných celních poplatků.“ (SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 369.)

¹⁶² BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 243-244.

bylo dost na to, aby smlouvy zahrnovaly u stanovení v podobě křesťanských přísah.¹⁶³ Tu a tam se stalo, že propukaly pohanské vzpoury, avšak nebyly nijak rozsáhlé. V Rusku byla povstání nejčetnější v 11. století a nejvíce jich přicházelo v době neúrody. Byly vedeny nejčastěji pohanskými knězi nebo čaroději. Všechny tyto protesty ale byly potlačeny ozbrojenou silou knížecí družiny.¹⁶⁴

První misii vyslala Byzanc na žádost Rusů přibližně v polovině 9. století, za doby vlády Basileia I. (867-886). Tato cesta byla považována za úspěšnou, avšak nezdá se, že by vedla k trvalým konverzím, a dokonce nejsou žádné doklady, že by po ní na Rusi zůstaly zjistitelné písemné, či archeologické stopy. Skutečné datum i cíl misie zůstávají nejisté.¹⁶⁵

Je známo, že ještě před přijetím křesťanství reformoval a přesněji vymezil Vladimír I. pohanské náboženství a vyzdvihl jako jedno nejvyšší božstvo Peruna. Od kronikáře Nestora se nám dochovaly zprávy, že křest přijala v Konstantinopoli již Vladimírova babička Olga, na jejíž žádost byla vyslána misie, která se však setkala s odporem místních obyvatel.¹⁶⁶ Na Olžinu žádost byla na Rus vyslána misie vedená Adalbertem z Trevíru. „*Adalbert se svými společníky opustil Rus asi rok po svém příjezdu, kolem roku 961; stěžoval si, že jej Olga svým pozváním podvedla a že se „namáhal zbytečně“. Při útěku zpět do Říše pak byli zabiti členové jeho doprovodu a Adalbert sám jen stěží zachránil vlastní život.*“¹⁶⁷

Prvotní křesťanské vlivy byly v oblasti Rusi jedny z nejsilnějších a nejvlivnějších. Důvodem bylo to, že došlo k christianizaci části elity ještě před Vladimírovým obrácením na víru. „*Křesťanství však před oficiálním přijetím víry*

¹⁶³ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 369.

¹⁶⁴ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 243–244.

¹⁶⁵ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 372.

¹⁶⁶ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*, s. 73.

¹⁶⁷ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 372.

nikde nepřevládlo, neexistovala křesťanská většina, která by mohla ovlivnit běh událostí.“ Křesťanský kult tak získal na opravdovém významu až s rozhodnutím panovníka přijmout novou víru.¹⁶⁸ Což nastalo v 80. letech 10. století, kdy se ukázalo, že „panteon“ pohanských božstev nedokázal dostát očekáváním a Vladimír musel hledat novou víru, kterou se stalo právě křesťanství. Toto hledání je označováno jako Vladimírovo „zkoumání věr“, kdy došlo k jakémusi průzkumu monoteistických náboženství a Rusové tehdy projevíli respekt křesťanskému bohu a vyslali do Byzance poselstvo s žádostí o misii.¹⁶⁹ *„Efektní způsob, jakým Vladimír na Rusi nahradil starý kult novým, podpořil obrazotvornost pozdějších kněží, kteří knížete vykreslili jako „apoštola mezi panovníky“, jenž zachránil Rus před ďáblými útoky.*“ Poté byl nařízen hromadný křest obyvatelstva Kyjeva v Dněpru. Byly odstraněny stěžejní prvky uctívání pohanských božstev – idoly, svatyně a společné rituály.¹⁷⁰

Existují doklady z poloviny 10. století z oblasti Kyjeva, Gnězdova či Timerjova, které popisují některé vysoce postavené osoby, včetně několika žen, jak byly pohřbeny s křesťanskými předměty, nejčastěji s kříži, obzvláště pokud tvořily součást náhrdelníku, které byly nejjednoznačnějšími symboly příslušnosti ke křesťanství v této době, nebo svícemi (používaly se při křesťanských rituálech). *„Rituální význam křížů coby amuletů zasvěcených křesťanskému náboženství nesnižuje ani skutečnost, že se v některých hrobech, obzvláště dětských, nacházely spolu*

¹⁶⁸ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 20.

To, že došlo k tomu, že Vladimír zavedl jako oficiální náboženství křesťanství, bylo díky tomu, že tento panovník měl politickou i vojenskou převahu na Rusi. Neměl vážné soupeře v rámci vlastního rodu, mezi ostatními velmoži ani v cizině. (Tamtéž, s. 373.)

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 374.

Vladimír se dohodl s Basileiem II., kterému poskytl šestitisícovou armádu, která pomohla potlačit povstání ohrožující Basileiův trůn a výměnou za to, byl Vladimír pokřtěn v rámci příprav na sňatek s císařovou sestrou Annou. *„Na Rus pak byla vyslána plnohodnotná misie pod vedením metropolitů. (...) Vladimírovy konkrétní požadavky se pravděpodobně příliš nelišily od žádostí jeho babičky Olgy. (...) Po Anně a metropolitěch se Kyjev brzy dočkal i „technické podpory“. Uvádí se, že Vladimír povolal „řecké“ (rozuměj byzantské) řemeslníky, kteří vystavěli nádherné chrámy z kamene a cihel, především pak tzv. Desátkový chrám, jenž byl součástí paláce a byl postaven v 90. letech 10. století na Starokyjevské hoře, a dále pak velkolepé knížecí sídlo vyzdobené mozaikami a nástěnnými malbami.*“ S křesťanstvím se tak na Rus dostal organizovanější kult, který byl více zaměřen na panovnickou moc. (Tamtéž, s. 374-375.)

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 375.

s amulety zjevně nekřesťanskými. Pravděpodobným vysvětlením je, že se pozůstali snažili co nejvíce zvýšit šance svých potomků v posmrtném životě.“ Nejasné však zůstává, zdali tyto osoby praktikovaly výhradně křesťanský ritus. Pravděpodobně křesťanské bohoslužby měly vést k myšlenkám, že pro onen svět je vhodné se dobře zásobit.¹⁷¹

Křesťanství se nejčastěji šířilo prostřednictvím misí, a to i násilně, válečnými útoky a podmaňováním cizího území. Pro panovníky a jim podřízené biskupy mělo obrácení pohanů na křesťanství často i mocenský a hospodářský význam. Nebylo nic výjimečného, že se panovníci stávali křesťany z diplomatických důvodů, aby se vyhnuli útoku.¹⁷² Nebylo také nic neobvyklého, že se Rusové nechali pokřtít z důvodu, aby získali větší podporu u císařských úřadů. Stávalo se, že obchodníci přicházející do Konstantinopole, se nechávali pokřtít přímo zde a byli poté odměněni dary.¹⁷³

Prostí lidé pokřtění násilím nebo dobrovolně měli o křesťanské věrouce často mlhavé představy. Pro někoho bylo křesťanské náboženství lepší, protože Bůh se jevil silnějším než staří pohanští bohové. Rozdíly v učení nebo dogmatech příliš nechápali. Pokud nátlak nebyl příliš silný, proběhla christianizace většinou v poklidu a bez námitek. V opačném případě docházelo k pohanským povstáním nebo u etnik již zcela christianizovaných k církevním herezím.¹⁷⁴

Důležité též bylo, z jaké strany křesťanství přicházelo. Střetávaly se totiž vlivy franské, zastávané římskou církví, a vlivy byzantské. Liturgie na územích, která byla ovládána římskou církví, byla zpočátku sice vedena staroslověnsky, avšak církevní rituál římské církve si nakonec stejně prosadil vyžadovanou latinu. Oproti tomu

¹⁷¹ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 370-371.

¹⁷² BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 246-247.

¹⁷³ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 369.

¹⁷⁴ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 247.

východní Slované se přiklonili ke směru byzantskému – řeckému, a tak slovansky hláсанé křesťanské náboženství mělo řecký charakter.¹⁷⁵

Církvi se podařilo u lidu vymýtiti představy o bozích poměrně brzy. To samé však nelze říci o démonolatrii a magii, se kterou křesťanství svádělo marný boj až do novověku. Pohanské přežitky byly křesťanstvím většinou pouze transformovány a přizpůsobeny, aby se setřel jejich původní význam.¹⁷⁶

Kromě křesťanů žili všude židé a obchodníci z arabského světa, kteří vyznávali většinou muslimskou víru. Pro křesťany byli i tito lidé pohany a často docházelo ke krvavým bojům. V pozadí těchto bojů stály i mocenské a hospodářské zájmy – nešlo tedy jen o náboženství.¹⁷⁷ V káhirské genize byl nalezen list, který je dokladem přítomnosti židovských kupců v Kyjevě v 10. století. Je sepsán v hebrejštině, ale některá jména signatářů jsou nesemitská (zřejmě turkická). „*Nejpozději v 10. století žili v Kyjevě zřejmě i muslimové, které tam zavedl dálkový obchod. Při archeologickém výzkumu v části Kyjeva zvané Podol byla nalezena kamenná forma s arabským nápisem. Podle jedné interpretace se jedná o jméno osoby (Jazid), podle jiné o název etnika (Turk/Tork). Předpokládá se, že patřila muslimskému řemeslníkovi, který zde pracoval. Je docela dobře možné, že se na Rusi v 10. století vyvinula „multikulturní“ společnost, podobně jako tomu bylo například v chazarské říši.*“ Na obyvatele předkřesťanské Rusi měly pravděpodobně vliv i styky se zámožnými křesťanskými a muslimskými obchodníky z jihu. Jejich bohatství vyvolávalo v pohanských Slovanech touhu napodobovat některé z jejich rituálů. Snahou bylo čerpat z jejich úspěšné božské síly a skrze ni dosáhnout hmotného blahobytu.¹⁷⁸

¹⁷⁵ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 247.

¹⁷⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, s. 50.

¹⁷⁷ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 247.

¹⁷⁸ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 367-368.

8.1 *Důsledky christianizace*

Cílem Vladimírova křtu bylo viditelným způsobem přičlenit majestát jediného mocného Boha a vykompenzovat tím „deficit legitimacy“, jímž trpěl. Jedním ze způsobů byla ražba zlatých a stříbrných mincí, na kterých byl panovník vyobrazen a demonstroval tak svou spoluvládu s Kristem. Mince totiž byly tehdy takovým médiem, jehož dosah zahrnoval v podstatě všechny, na nichž záleželo.

Slovanským jazykem v té době již mluvily privilegované vrstvy, stejně jako většina kupců, řemeslníků, a dalších obyvatel měst. Nápisy ve slovanském jazyce se tak objevovaly na většině Vladimírových mincích, např. „*Vladimír na trůně a toto je jeho stříbro!*“ Tím se předpokládá, že lidé, kterým se mince dostaly do ruky, znali obsah nápisu nebo si jej dokonce dokázali přečíst.¹⁷⁹

Přibližně od 9. století začalo dítě dědit společenské postavení svých rodičů, především otce. Po zavedení křesťanství byl dítěti udělen i křest, nemuselo to však být hned po narození. U vyšších vrstev to bývala slavnost jednotlivců, u prostého lidu se jednalo o hromadné křtění.¹⁸⁰

Došlo také k podpoře vzdělání. Jak uvádí *Pověst vremennych let*, Vladimír žil v míru např. s polskými a uherskými panovníky. Lze předpokládat, že to se neobešlo bez písemných zpráv, pozdravů a darů. Bylo tak nezbytné udržovat krok s okolní křesťanskou elitou a Vladimír tak měl motivaci podporovat vzdělání i na svém dvoře. Docházelo i k tomu, že děti z významných rodin byly posílány, aby se učili „čtení knih“, což bylo v podstatě synonymem pro studium Písma a posilování víry.¹⁸¹

Byla sepsána jakási pravidla o válkách a právu v zemi. Mezi obyvatelstvem existoval určitý smysl pro majetek, právo na život, zdraví a řádný soudní proces.

¹⁷⁹ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 390.

¹⁸⁰ BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*, s. 256.

¹⁸¹ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 391-392.

O těchto dohodách nás informují především smlouvy mezi Rusí a Byzancí z 10. století. Nejsou však žádné doklady o tom, že by tyto postupy byly na Rusi nějak zaznamenávány. Je tak pravděpodobné, že existovala řada praktických metod pro řešení těchto sporů, ty však neměly žádnou podobu zákoníku.¹⁸² Nalezené dopisy na březových kůrách, které se dochovaly, dokládají, že obyvatelé měst přepokládali, že budou své osobní i obchodní spory řešit sami, vycházejíce z obecné shody. Existovaly však soudy, které se za poplatek snažily o řešení sporů, které se vymykaly. Některá ustanovení byla sepsána v jakýchsi zákonících jako např. *Krátká pravda* či *Obšírná Pravda*.¹⁸³

V polovině 12. století se již běžně stavěly nové kostely i daleko od hlavních center. Vyznavači jiných náboženství se veřejně již neodvažovali napadat křesťanství. Většinu církevních příjmů ve městech tvořily desátky z tržních poplatků, v odlehlejších částech země poté tribut placeny obyvatelstvem. Dalším zdrojem příjmů ve 12. století se také začal stávat zvětšující se majetek církve, kdy se jednalo především o pozemky.¹⁸⁴ V tomto období také docházelo k zakládání klášterů. Nejvýznamnějším klášterem a centrem vzdělanosti se stala Kyjevsko-pečerská lávra, nacházející se nedaleko od Kyjeva. Ve 13. století zde bývalo padesát biskupů. Do slovanského jazyka zde byla přeložena jedna z verzí klášterních pravidel konstantinopolského kláštera Studion (*Typikon*). Ta měla Rusi poskytnout text potřebný pro každodenní bohoslužby.¹⁸⁵

¹⁸² SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 393.

¹⁸³ Tamtéž, s. 394.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 395.

Informace o církevní organizaci Rusí v 11. a 12. století jsou však nedostatečné. Existuje pouze obecná shoda, že ruskou církev vedl metropolita se sídlem v Kyjevě. Nejstarší byzantský seznam metropolí pochází z konce 11. století. V polovině 11. století existovali vedle kyjevského metropolity metropolité také v Černigově a Perejaslavi. Umístění dalších biskupství je pak předmětem mnoha polemik. Vznik nových biskupství ve 12. století se pak odvíjel od rozptylování knížecí moci. (Tamtéž, s. 396-397.)

¹⁸⁵ SHEPARD, Jonathan. *Rus*. In: BEREND, Nora. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, s. 397-398.

9 Závěr

Cílem diplomové práce bylo popsat problematiku pohanství východních Slovanů v době, než bylo oficiálně přijato křesťanství knížetem Vladimírem v roce 988. Náročnost tohoto tématu spočívá v nedostatku dochovaných literárních původních pramenů, jelikož se nedochoval žádný ucelený příběh o prvotní religiozitě starých Slovanů. Tato problematika byla v jedné z kapitol práce objasněna. Dochovaly se totiž jen útržkovité zprávy cestovatelů a kronikářů. Jedna z prvních zmínek o slovanském pohanství pochází z 6. století od byzantského historika Prokopia. Letopisectví vzniká teprve v období christianizace, za vlády Jaroslava Moudrého, který nechal sestavit ve 40. letech 11. století sbírku zpráv o vzniku křesťanství na Rusi. Další významnou letopisnou sbírkou je *Pověst vremennych let*. Stručnou zmínku o předkřesťanské Rusi nacházíme v Ilarionově *Slově o zákoně a milosti*, sepsaném kolem roku 1050 v Kyjevě.

Před přijetím křesťanství byl u Slovanů s největší pravděpodobností polyteismus. U člověka převládala představa, že středem světa je člověk obklopený přírodou. Byli přesvědčeni o existenci nějaké vyšší reality světa nepostižitelného smysly. Než bylo přijato křesťanství, jako oficiální státní náboženství, pokusil se kníže Vladimír I. o upevnění pohanské víry tím, že vyzdvihl několik bohů, čímž věřil v jak upevnění víry, tak v upevnění své politické moci. Část textu se týkala ruského panteonu, který byl ustanoven již zmíněným kyjevským knížetem Vladimírem v 10. století a zahrnoval bohy Peruna, Chorse, Dažboga, Striboga, Simargla a bohyni Mokoš.

Zmíněny byly pohanské svatyně, jenž se v tehdejší době zasvěcovaly bohům a byly typické pro tehdejší rituální pohřební obřady. Pojednáno bylo také o kultu předků a úctě ke stromům, rostlinám a zvířatům. Vztah k přírodě byl typickým pro prvotní slovanskou religiozitu. Z víry v oduševnělost přírody se poté zrodily představy o nadpřirozených bytostech a bozích, majících moc nad lidským osudem.

Tradiční náboženské představy Slovanů je nutné chápat z hlediska jejich vnitřní hodnoty, projevu dobového postoje k životu, vztahu ke světu a postavení člověka v něm. Z toho co se dochovalo, lze z této kultury jen hrubě a často jen hypoteticky rekonstruovat vnitřní svět prvotních Slovanů. Přesto všechno se lze domnívat, že již v předstátní době dosáhli vysokého stupně vývoje a nezůstávali pozadu za ostatními Indoevropany.

Slovanské pohanství mělo svou etiku, svůj nepsaný morální kodex, jehož zásady se objevily i v pozdějších právních normách, jako byl např. cyrilometodějský *Zákon sudnyj ljudem*. Církevní klér zaznamenával především stinné stránky, jako lidské oběti bohům, nevázanost při obřadech nebo zarputilé odmítání křesťanství. Na druhé straně obdivovali jejich dobré morální vlastnosti, jako pohostinnost cizinců, respekt ke zvykovému právu, úcta k rodičům, péče o staré, nemocné a chudé atd.

Téma východoslovanské religiozity je velice široké a není zdaleka vyčerpáno a v odborné literatuře kompletně zpracováno. Tato práce by mohla být dále rozvíjena a rozšířena. Slovanské pohanství sice neobstálo a neudrželo si svoji pozici před křesťanstvím, které lépe odpovídalo požadavkům doby a poskytovalo reálnější předpoklady dalšího společenského vývoje. Přes to všechno nelze přehlížet kulturní hodnoty, představy o člověku a světě, vztah k přírodě a morální sílu, jako jedinečný doklad tvořivého ducha slovanského lidu.

10 Seznam použité literatury

- BERANOVÁ, Magdalena. *Slované*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-022-5.
- BEREND, Nora (ed.). *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*. Vyd. 1. Překlad Milan Rydvan. Praha: Argo, 2013, 452 s. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 978-802-5708-354.
- BIDLO, Jaroslav. *Dějiny Slovanstva*. 1. vyd. Praha: Vesmír, 1927.
- BOROVSKÝ, Karel Havlíček. *Křest svatého Vladimíra*. vyd. 1. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-031-4.
- DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-702-1034-6.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III. Od Muhammada po dobu křesťanských reforem*. Oikoymenh. Vyd. 1. Praha, 1997. ISBN 80-86005-53-4.
- KUBIŠTOVÁ, Věra. *Zrcadlo okultismu aneb využití tajných věd*. vyd. 1. Ilustrace Jana Braná. Brno: Schneider, 1997, 487 s. ISBN 80-857-9613-9.
- MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-85619-19-9.
- MANDELOVÁ, Helena. *Na úsvitu českých dějin*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1995, 63 s. Dějiny v obrazech. ISBN 80-000-0203-5.
- MAREK, Luboš. *Dějiny křesťanství na Rusi*. vyd. 1. Hostinné: Rubato, 1996, 132 s. ISBN 80-902-2560-8.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Svět a Slované*. 2. vyd. Praha: Měsíčník Nové Čechy, 1919.
- NESTOR. *Nestorův letopis ruský*. Překlad Karel Jaromír Erben. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954.
- NIEDERLE, Lubor. *Rukověť slovanských starožitností*. 1. vyd. Nakladatelství ČSAV, 1953.

PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných Slovanů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ISV, 2002. ISBN 80-85866-91-9.

POSPÍŠIL, Ivo, ŠAUR Josef. *Střední Evropa jako kulturní průsečík a Slované: tradice - perspektivy - úskalí: Několik vybraných okruhů*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-2105607-7.

PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. 2. vyd. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-219-8.

PROKOPIOS Z KAISAREIE. *Válka s Góty*. Překlad Pavel Beneš. 1. vyd. Praha: Odeon, 1985.

SOUKUP, Josef. *Říše Byzantská, Slované a Evropa*. 1. vyd. Zlín - Kudlov: Zlínské tiskárny, a.s. ISBN není uvedeno.

ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana. *Osudy starých Slovanov*. Martin: Osveta, 1989, 171 s., [16] s. obr. příl. Tradícia a dnešok, 10.

TÉRA, Michal. *Perun - Bůh hromovládce: Sonda do slovanského archaického náboženství*. 1. vyd. Červený Kostelec: Nakl. Pavel Mervart, 2009. ISBN 978-80-86818-82-5.

THEOFYLAKTOS. *Na přelomu věků*. Vyd. 1. Překlad Václav Bahník. Praha: Odeon, 1986, 271 s.

VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6.

Cizojazyčné zdroje

АРЦИХОВСКИЙ, Артемий Владимирович. *Новгородские грамоты на бересте*. 1. vyd. Москва: Академия Наук СССР, 1954.

БЕЛОВА, Ольга Владиславовна. *Славянский бестиар: Словарь названий и символики*. Москва: Индрик, 2001. ISBN 5-85759-100-7.

ГИМБУТАС, МАРИЯ. *Славяне: Сыны Перуна* [online]. 2010. vyd. Центрполиграф [cit. 2013-10-13]. ISBN 978-5-9524-4895-7. Dostupné z: http://royallib.ru/book/gimbutas_mariya/slavyane_sini_peruna.html.

КЛЕЙН, Лев. *Воскрешение Перуна: К реконструкции восточнославянского язычества* [online]. ЕВРАЗИЯ, 2004 [cit. 2013-08-01]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/kleyn_lev/voskreshenie_peruna_k_rekonstruktsii_vostochnoslavjanskogo_yazichestva.html.

МЕДВЕДЕВ, Юрий. *Русские легенды и предания: Иллюстрированная энциклопедия* [online]. ЭКСМО, 2004 [cit. 2013-08-10]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/medvedev_yuriy/russkie_legendi_i_predaniya.html.

РЫБАКОВ, Борис Алехандрович. *Язычество Древней Руси*. Наука. Академия наук СССР. Москва, 1987.

ВОЛХВ, Велеслав. *Книга Велесовых Радений* [online]. http://royallib.ru/book/volhv_veleslav/kniga_velesovih_radeniy.html [cit. 2013-11-12].

ШЕМШУК, Владимир. *Русско-борейский пантеон. Боги народов евроазиатского континента* [online]. 1996. vyd. Издательство "Веды" Уральского фонда Рерихов [cit. 2013-11-10].

ЗАЛИЗНЯК, Андрей. *Новгородская Русь по берестяным грамотам* [online]. [cit. 2014-01-17]. Dostupné z: http://royallib.ru/book/zaliznyak_andrey/novgorodskaya_rus_po_berestyanim_gramotam.html

11 Resumé

Эта дипломная работа посвящается анализу восточнославянского язычества до встречи с христианством. Далее был здесь рассмотрен сложный симбиоз древней народной религии с привнесенным извне христианством. Киевская Русь создавалась как языческое государство, в котором религия прадедов достигла своего апогея. С принятием христианства создается своеобразная амальгама старых и новых форм, названная „двоеверием“. Восточнославянское язычество создания Киевской Руси и в его дальнейшем сосуществовании с христианством отражено в большом количестве материалов. Очень важным источником являются свидетельства современников, занесенные в летописи. Рассказы католических епископов о славянских языческих храмах и обрядах являлись своего рода отчетностью перед римской курией об успехах их апостольской деятельности. Описание языческого культа было одной из задач западных епископов-миссионеров, и это делает их записи особенно ценными. Русские авторы XI-XIII вв. не описывали язычество, не перечисляли элементы языческого культа, а огульно осуждали все бесовские действия, не вдаваясь в подробности, которые могли бы интересовать нас. Около полутора столетий Киевская Русь была государством с языческой системой, нередко противостоящей проникновению христианства. В эпоху Святослава, христианство стало гонимой религией, а язычество было реформировано и противопоставлено проникавшему на Русь христианству: так называемый „Пантеон Владимира“ был, с одной стороны, ответом христианству, а с другой - утверждением княжеской власти и господства класса воинов-феодалов.

Греческое христианство застало в 980-е годы на Руси не простое деревенское знахарство, а значительно развитую языческую культуру со своей мифологией, пантеоном главных божеств, жрецами и, по всей вероятности, со своим языческим летописанием 912-980 гг. На рубеже XII и XIII вв.

устанавливается „двоеверие“, т. е. известное компромиссное равновесие языческих и православных элементов. В прикладном искусстве на месте языческих сюжетов появляются христианские. Новые поучения против язычества (конца XII - начала XIII в.) свидетельствуют о том, что за два века формальной христианизации языческие теологи выработали новые представления о силах, управляющих миром. Идея света, овеянного в солнце и в динамике его небесного хода, наполнила искусство и удержалась несколько столетий.

Язычество древней Руси IX-XIII вв. - важный раздел русской средневековой культуры, без которого невозможно понять ни народную культуру деревни и городского посада, ни сложную и многогранную культуру феодальных верхов, ярким образцом которой является *Слово о полку Игореве*, пронизанное народным языческим мировоззрением и предвосхищающее поэзию эпохи Ренессанса, так часто обращавшуюся к античному язычеству.